

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2020 metai

2

LI

Vilnius 2020

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2020

2

Vilnius 2020

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2020

2

Vilnius 2020

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-19-10

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Baltosgos universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Sergej POLECHOV / Сергей В. ПОЛЕХОВ / Sergey POLEKHOV
Rusijos nacionalinės ekonomikos ir valstybinės tarnybos akademija,
Rusija / The Russian Presidential Academy of National Economy
and Public Administration (RANEP), Russia

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakgoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Ilinojiaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje: <http://talpykla.istorija.lt/>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2020
© Straipsnių autoriai, 2020

VYTAUTAS PETRONIS

Lietuvos istorijos institutas

RADIKALIOS RUSŲ MONARCHISTINĖS ORGANIZACIJOS IR JŲ VEIKLA VILNIUJE 1906–1914 METAIS

ANOTACIJA Straipsnyje nagrinėjamas 1906–1914 m. Vilniuje veikęs politinio rusiško radikalaus monarchizmo sparnas, kurį sudarė imperinių partijų „Rusų tautos sąjungos“, „Visos Rusijos Dubrovino vardo rusų tautos sąjungos“ ir „Arkangelo Mykolo vardo rusų tautinės sąjungos“ vietiniai skyriai. Trumpai apžvelgiamas skyrių atsiradimas, raida ir veikla, identifikuojami nariai ir jų migracija per ideologiškai artimas organizacijas. Tyrimas atskleidė, kad pagrindiniai radikalaus monarchizmo rėmėjai Vilniuje buvo pavieniai politiškai angažuoti stačiatikių dvasininkai, sentikių verslininkai, valstybinių ir privačių mokyklų mokytojai, tarnautojai, geležinkelių darbininkai ir kt. Radikalūs monarchistai ne tik dalyvavo miesto politiniame gyvenime, jie ypač aktyviai stengėsi vystyti ekonominę veiklą, steigė darbininkų arteles, apsiėmė vykdyti didžiulius trikotažo gaminių siuvimo vietinio garnizono kariams užsakymus ir įsteigė arbatinę bei skaityklą, kur jautėsi jų ideologijos dvasia. Po 1912 m. rinkimų į Ketvirtąją dūmą šios srovės atstovai beveik visiškai nutraukė aktyvesnę politinę veiklą ir kartu su Vilniuje veikusiomis konservatyviomis visuomeninėmis ir religinėmis organizacijomis daugiausia užsiėmė savo ideologijos sklaida bei ekonomine veikla.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Radikalizmas, monarchizmas, „Rusų tautos sąjunga“, „Arkangelo Mykolo vardo rusų tautinė sąjunga“, stačiatikiai, politinės partijos, Vilnius.

ANNOTATION. The article analyses the arm of radical political Russian monarchism that operated in Vilnius between 1906 and 1914, and consisted of local branches of imperial parties, such as the Union of the Russian People, Dubrovin's All-Russian Union of the Russian People, and the Russian People's Union of the Archangel Michael. It offers a brief overview of the emergence, development and activities of these branches, lists some of their members, and tracks their

migration through ideologically similar organisations. The research has revealed that the main supporters of radical monarchism in Vilnius were individual politically engaged Orthodox clergymen, Old Believer businessmen, teachers in public and private schools, civil servants, railway workers, etc. Not only did the radical monarchists take part in the city's political life, they were particularly active in their economic activity, setting up workers' cartels, carrying out huge orders producing apparel for soldiers in local garrisons, and opening tea shops and reading rooms where one could feel their ideology clearly. After the 1912 elections to the Fourth Duma, members of the movement discontinued their previous political activities, and together with other conservative public and religious organisations that operated in Vilnius, settled for the dissemination of their ideology and economic activity.

KEYWORDS: radicalism, monarchism, Union of the Russian People, Russian People's Union of the Archangel Michael, Orthodox people, political parties, Vilnius.

1905 m. balandžio 17 d. paskelbus religinės tolerancijos įtvirtinimo aktą, o spalio 17 d. – imperijos valdymo reformas – nuolaidas, kurios, valdžios manymu, turėjo apmąstyti kilusį gyventojų nepasitenkinimą, – šalį apėmęs revoliucinis judėjimas ne tik nesulpnėjo, bet dar labiau suaktyvėjo. Šiaurės vakarų kraštas ir jo administracinis centras Vilnius neišsiskyrė iš kitų regionų, nors dėl palyginti nedidelės miesto industrializacijos ir stiprios etnokonfesinės diferenciacijos jame nebuvo ypač gausių demonstracijų, streikų ar didelių kruvinų susidūrimų su imperinės jėgos struktūromis.

Tuo pat metu dėl revoliucijos ir jos nulemtų valstybės valdymo reformų labai sustiprėjo ir politizavosi įvairūs tautiniai judėjimai. Šiaurės vakarų krašte pagrindiniai tokie buvo lenkų ir lietuvių. Politiškai ir tautiškai aktyvūs žydai daugiausia būrėsi į visų pakraipų kairiąsias politines partijas ir sionistinį judėjimą. Paradoksaliai „dominuojanti imperijos tauta“ – rusai – dėl iki 1905 m. vyravusios valdžios „rusiškų pradų“ palaikymo ir Stačiatikių bažnyčios kuravimo politikos neturėjo konkrečiau apibrėžto ir išreikšto organizuoto tautinio judėjimo. Todėl 1905 m. paskelbus pagrindinius politinius aktus ir valdžiai sustabdžius oficialią protekcionistinę politiką, pakraščių gubernijose kitataučių apsuptyje gyvenę rusai atsidūrė gana keblioje padėtyje. Spaudžiami gausių, organizuotų ir jau legaliai veikiančių lietuvių ir lenkų nacionalizmų bei šiame krašte stiprios Katalikų bažnyčios, tiek tautiškai, tiek valstybiškai nusiteikę gyventojai (t. y. ne vien etniškai rusų kilmės) buvo priversti skubiai reaguoti, steigti savas grupes, bendrijas, organizacijas, jungtis prie naujai kuriamų politinių partijų. Dalis jų įsiliejo į populiarių ir stiprų socialistinį judėjimą, dalis simpatizavo konstitucinių demokratų (kadetų) skelbiamoms konstitucinio parlamentarizmo idėjoms, tačiau daliai jų artimesnė liko stipri centralizuojanti monarchinė sistema, pagal kurią rusų tauta ir Stačiatikių bažnyčia privalėjo dominuoti visoje imperijos teritorijoje.

Kaip žinia, rusiškasis dešinysis politinis judėjimas (arba monarchistai) nebuvo vienalytis. Pagal propaguojamas idėjas ir tikslus jis skirstėsi į kelias tėkmes: į nuosaikius (iš pradžių „Spalio 17 sąjungos“ (*Союз 17 октября*) partija, vėliau – „Visos Rusijos nacionalinė sąjunga“ (*Всероссийский национальный союз*))¹ ir radikalius monarchistus (pagrindinės partijos: „Rusų tautos sąjunga“ (*Союз русского народа*) bei iš jos išaugusi „Arkangelo Mykolo vardo rusų tautinė sąjunga“ (*Русский народный союз имени Михаила Архангела*) bei „Visos Rusijos Dubrovino vardo rusų tautos sąjunga“ (*Всероссийский дубровинский союз русского народа*))². Pastarieji savo ideologiniu pagrindu laikė iki 1905 m. buvusios absoliučios monarchinės sistemos bei senosios imperinės dogmos „patvaldytė, stačiatikybė, tautiškumas“ (*православие, самодержавие, народность*) dominavimą. „Tautiškumo“ kategorijos apibrėžimas, priklausomai nuo partijos ar organizacijos radikalumo, galėjo varijuoti nuo tik etniškai iki iš dalies pilietiškai identifikuojamų „rusų“, t. y. lojalių valstybininkiškos ideologijos atstovų, kuriems kai kuriais atvejais galėjo priklausyti ir pavieniai kitų tautų ar religijų žmonės. Išskirtinis radikalių monarchistų bruožas buvo antisemitizmas, kuris atvirai demonstruotas tiek retorinėmis, tiek ir fizinėmis (pogromų) formomis.

Šiame straipsnyje nagrinėjamas Vilniuje veikęs rusiškojo *radikalaus monarchizmo* sparnas, kurio raidą ir veiklą sąlygiškai būtų galima suskirstyti į du laikotarpius: aktyvųjį (1906–1912) ir pasyvųjį (1912–1914). Pirmuoju laikotarpiu jis buvo labiau orientuotas į politiką: įkurti pagrindinių šios srovės imperinių partijų skyriai, leistas šiai ideologijai atstovavęs laikraštis *Морская волна*, pradėta skverbtis į kitataučių dominuotą miesto ekonominę erdvę ir kt. Antruoju laikotarpiu pastebimas šio judėjimo nuslopimas.

Tad šio tyrimo tikslas – trumpai nušviesti Vilniuje veikusio politinio radikalaus monarchizmo ištakas, identifikuoti pagrindines organizacijas, joms priklausiusius narius. Siekta tik rekonstruoti platesnį paveikslą, nes Vilniaus radikalių monarchistinių organizacijų istorija dar nebuvo sulaukusi tyrinėtojų dėmesio, kadangi ir informacijos apie šias organizacijas išliko nedaug. Tai nestebina, nes po XX a. karų ir revoliucijų net centrinių partijų archyvai neišliko. Todėl straipsnio pagrindu tapo mieste leistų laikraščių *Виленский вестник*, *Морская волна* ir *Русский избиратель* puslapiuose rasti trumpi pranešimai, metinių ataskaitų ar vykusių renginių santraukos.

¹ V. Petronis, Nuosaikiosios dešiniosios rusų visuomeninės ir politinės organizacijos Vilniuje (1905–1915), *Lietuvos istorijos metraštis*, 2019/2, 2019, p. 5–26.

² Plačiau, žr.: Ю. Кирьянов, *Правые партии в России. 1911–1917 гг.*, Москва, 2001; К. Бондаренко, Д. Лавринович, *Русские и белорусские монархисты в начале XX века: монография*, Могилев, 2003; К. Бондаренко, *Правые партии и их организации в Беларуси (1905–1917 гг.)*, Могилев, 2012.

Vilniaus dešiniųjų politinės diferenciacijos pradžia (1906 m.)

Prieš aptariant rusiškojo radikalios monarchizmo atsiradimą Vilniuje, pirmiausia keletą pastabų reikia pasakyti apie revoliucijos metais įvykusius Rusijos imperijos visuomenės struktūrinius pokyčius. 1905 m. balandžio 17 d. religinės tolerancijos aktas ne tik panaikino didžiąją dalį įvairias konfesijas ribojusių barjerų, bet kartu gerokai praplėtė etnokonfesinę „rusų tautos“ sampratą, nes nuo seno religija buvo viena pagrindinių tautinės identifikacijos kategorijų. Iki tol kelis šimtmečius dėl religinių praktikų skirtumo persekioti sentikiai po religinės tolerancijos akto buvo oficialiai pripažinti kaip pilnateisė „rusų tautos“ dalis. Tai buvo ypač svarbu pakraščių gubernijoms (Kauno, Vilniaus, Minsko, Gardino, Pabaltijo ir dalinai Lenkijos karalystei priklausiusioje Suvalkų), kur sentikių bendruomenės sudarė nemažą visų rusakalbių gyventojų dalį³. Dauguma sentikių gyveno mažuose miesteliuose ir kaimuose, todėl jie vieni pirmųjų tiesiogiai susidūrė su antirusiškais revoliuciniais lietuvių ir lenkų išpuoliais, nors kai kurios jų bendruomenės šiam krašte sėsliai gyveno nuo XVII a. pabaigos⁴.

Pasikeitus oficialiam sentikių statusui, bei dėl krašte vykusių neramumų 1905 m. pabaigoje visoms Šiaurės vakarų, Pabaltijo ir Lenkijos karalystės sentikių bendruomenėms buvo išsiuntinėti kvietimai atvykti į bendruomenių religinių vadovų ir jų atstovų suvažiavimą. Jis įvyko Vilniuje 1906 m. sausio 25–27 d. Be konkrečių organizacinių ir teologinių klausimų sprendimo, susirinkimo darbotvarkėje buvo numatytas deputacijų pas imperatorių sudarymas. Ja norėta kreiptis į aukščiausias imperinės valdžios instituci-

³ 1906 m. viduryje Vilniuje gyveno 2291 (iš viso mieste buvo apie 180 tūkst. gyventojų), o Vilniaus gubernijoje – 25465 sentikiai (Хроника, *Окраины России*, 18, 1906 07 02, c. 313). Analizuojant žemstvų įvedimo Vakarų gubernijose klausimą, 1909 m. vėl skaičiuoti gyventojai (ne surašyti), pirmiausia atsižvelgiant į nekilnojamojo turto savininkų pasiskirstymą pagal tautybes ir konfesijas. Tačiau skaičiuojant miesto gyventojus, 1909 m. sausio 1 d. gauti duomenys atskleidė gana nepalankius imperinei valdžiai rezultatus. Iš atitinkamų konfesijų bažnyčių konsistorijų atsiųsti statistiniai tikinčiųjų duomenys, anot Vilniaus miesto valdybos, prieštaravo miesto statistinio komiteto turėtiems skaičiams ir todėl ji savo nuožiūra juos gerokai pakoregavo: sumažintas žydų ir lenkų (pirmųjų net 25 tūkst.) bei žymiai padidintas stačiatikių skaičius. Galutinėje atskaitoje stačiatikių skaičius pakilo nuo 6522 (Stačiatikių konsistorijos atsiųstais duomenimis) iki 37341 (į šį skaičių nepateko Vilniaus karinio garnizono kariai). Iš viso Vilniuje suskaičiuota 205 250 gyventojų. Deja, čia sentikių skaičius pateiktas bendras visiems Vilniaus gubernijos miestams – 61 117, o Vilniaus apskrityje sentikių suskaičiuota 3758 (Местная хроника, *Виленский вестник*, 1814, 1909 07 02; taip pat 1816, 1909 07 04; 1819, 1909 07 08; 1822, 1909 07 11; К введению земства в Виленской губернии, ten pat, 1839, 1909 07 31). Visgi manytina, kad pirminiai Stačiatikių konsistorijos atsiųsti duomenys buvo gana tikslūs, nes 1911 m. duomenimis, Vilniuje gyveno tik 8840 stačiatikių, kai mieste buvo jau apie 217 tūkst. gyventojų (Поляки в Северо Западном крае, ten pat, 2989, 1913 06 01).

⁴ Plačiau apie sentikių istoriją Lietuvoje, žr.: Г. Потапенко, Н. Морозова, *Староверы Литвы: история, культура, искусство*, Вильнюс, 2011.

jas ir prašyti sentikių apsaugos bei padėties pagerinimo, pareikšti padėką Nikolajui II už suteiktą religinę laisvę⁵.

Suvažiavimo pirmininku išrinktas žymus Vilniaus verslininkas ir pirklys Aristarchas Pimonovas. Beje, tuo pat metu jis buvo ir ką tik Vilniuje įsteigtos pirmosios nuosaikios dešinišios krypties rusų organizacijos „Šiaurės Vakarų rusų veče“ (*Северо–Западная русская вече*) pirmininku⁶. Nenuostabu, kad šiuo ankstyvučiu dešiniųjų pažūrų rusų organizavimosi laikotarpiu priešakyje stėjo būtent sentikių atstovai: paskelbus religijų tolerancijos aktą, Stačiatikių bažnyčia patyrė gilią egzistencinę ir organizacinę krizę, o į rusų tautą „sugražinti“ sentikiai atėjo su sena ir tvirta bendruomenių struktūra, kurios pavyzdžiu vėliau dalinai vykdytos tiek stačiatikių parapijų, tiek ir pačios Bažnyčios struktūrinės reformos⁷.

Nesigilinant į svarstytus konkrečių bendruomenių reikalus, politiškai svarbiausias sprendimas buvo deputacijos pas Nikolajų II sudarymas. Susirinkusieji patvirtino žodinio kreipimosi į carą tekstą, svarstymų metu dar nusprendę pridėti padėką ne tik už suteiktą religinės tolerancijos aktą, bet ir už Spalio 17 d. manifestą. Vengiant didesnių konfliktų su vietiniais kitataučiais, iš žodinės padėkos išbraukti nusiskundimai kitomis krašto tautinėmis grupėmis⁸.

Tačiau svarbiausia buvo ne žodinė padėka, bet parašytas ir atspausdintas memorialas, vadinamasis „prašymas“ (*челобитная*), kurį imperatoriui turėjo įteikti deputacija. Į ją pateko Vilniaus (A. Pimonovas, Osipas Andrejevas ir Ivanas Timofejevas), Daugpilio, Berdyčio, Žytomyro ir Pskovo miestų, bei Kauno, Suvalkų ir Kuršo gubernijų sentikių atstovai. Grupės vadovu paskirtas A. Pimonovas⁹. Tarpininkaujant Vilniaus generalgubernatoriui Konstantinui Kršivickiui, sulaukta patvirtinimo, jog sentikiams bus suteikta malonė pasimatyti su imperatoriumi. Peterburge prie jų dar prisijungė Nižnij Novgorodo ir Maskvos atstovai, vadovaujami D. Sirotkino. Nikolajus II juos priėmė 1906 m. vasario 21 d. ir A. Pimonovas imperatoriui įteikė parengtą „prašymo“ tekstą¹⁰.

⁵No. 1. Приглашение на съезд отцов наставников и уполномоченных обществами, [О. М. Андреев], *Труды. Съезд старообрядцев всего Северо–Западного, Привислянского и Прибалтийского краев и других городов Российской Империи, состоявшемся в г.р. Вильне 25–27 Января 1906 года*, Вильна, 1906, с. 53–56.

⁶A. Pimonovo pirmininkavimas sentikių susirinkimui ir 1905 m. gruodį įsteigta Veče leido suderinti abiejų veiklą, nes pasibaigus sentikių suvažiavimui, tos pat dienos vakare įvyko abiejų grupių iškilmingas posėdis (Отчет о собрании Русского общества ‚Вече‘, [О. М. Андреев], *Труды. Съезд старообрядцев...*, с. 39–42).

⁷P. L. Valliere, *The Idea of a Council in Russian Orthodoxy in 1905, Russian Orthodoxy under the Old Regime*, ed. R. L. Nichols, Th. G. Stavrou, Minneapolis, 1978, p. 183–201; V. Shervozov, *Russian Orthodoxy on the Eve of Revolution*, Oxford, 2004, p. 12–15.

⁸[О. М. Андреев], *Труды. Съезд старообрядцев...*, с. 20; padėkos tekstų pirmieji variantai ir galutinė versija: ten pat, p. 65–66, 113–114.

⁹Третье заседание съезда старообрядцев, ten pat, p. 36–37.

¹⁰Отчет депутатов гор. Вильны, избранных и утвержденных Съездом, для личного поднесения Государю Императору адреса и челобитной, А. М. Пиманова, О. М. Андреева и И. Я. Тимофеева с 30 Января по 27 Февраля 1906 года, ten pat, p. 45–52.

Vilniaus rusų dešiniųjų organizacijoms ir partijoms ši sentikių deputacija buvo svarbi bent dviem aspektais. Pirmiausia, tai buvo pirma aukščiausio lygio Šiaurės vakarų krašto rusų visuomenės jėgomis suorganizuota akcija po Spalio 17 d. manifesto paskelbimo. Nors pradžioje tai turėjo būti sentikių religinės bendruomenės deklaracija, tačiau įtraukus padėką už Spalio 17 d. manifestą, ji tapo ir pakraščių gubernijų rusakalbių politinio lojalumo manifestacija. Svarbų vaidmenį atliko vilniečiai, ypač A. Pimonovas bei kiti „Šiaurės Vakarų rusų večės“ sentikių nariai. Tačiau greitai jų politinės pažiūros išsiskyrė: A. Pimonovas liko gana nuosaikiu dešiniuolu, mažai dalyvavusiu politiniame gyvenime, tuo tarpu O. Andrejevas tapo vienu pagrindinių Vilniaus radikalių monarchistų politinių partijų skyrių steigėjų: iš pradžių „Rusų tautos sąjungos“ Vilniaus gubernijoje, vėliau – „Arkangelo Mykolo vardo rusų tautinės sąjungos“. Nors 1906 m. pradžioje dar laikytasi Večės propaguotos nuosaikios nekonfrontacinės pozicijos, tačiau carui įteiktame spausdintame „prašymo“ tekste buvo skundžiamasi sunkia rusų padėtimi revoliucijos apimtame Šiaurės vakarų krašte, čia vyravusia tautine nesantaika, prašyta įvesti atskirą rinkimų cenzą pakraščių gubernijų rusų rinkėjams, t. y. reikalauta turėti savus pakraščių gubernijų rusų deputatus Pirmoje dūmoje¹¹.

Antroji svarbi deputacijos reikšmė buvo moralinė. Besiorganizuojančiam Vilniaus rusų dešiniųjų judėjimui didžiulę paspirtį turėjo per susitikimą imperatoriaus A. Pimonovui pasakyti žodžiai: „Pakraščiuose gyvenančių rusų žmonių interesai artimi ir brangūs mano širdžiai; aš peržiūrėsiu ir įsakysiu, kad tai, kas įmanoma, būtų išpildyta.“¹² Tokius trumpus ir lakoniškus niekuo neįsipareigojančius imperatoriaus pasakymus monarchistai dažnai suvokdavo ir interpretuodavo kaip visapusišką caro paramą deklaruotam lojalumui, jų palaikymą, leidimą veikti ir t. t. Žinoma, visa tai tebuvo iliuzija, nes realiai Nikolajus II jau neturėjo politinės galios įsakyti, kad būtų pakeistas rinkimų įstatymas, kuo vėliau ne kartą įsitikino kitos Šiaurės vakarų krašto dešiniųjų deputacijos¹³.

Nors ši sentikių religinio ir politinio lojalumo manifestacija, manytina, konkrečiai nepaveikė Vilniaus rusų dešiniųjų politinio organizavimosi, tačiau jos moralinė ir ideologinė svarba buvo gana didelė. Susidūrusi su finansiniais sunkumais ir stiprėjančia politine diferenciacija pačioje rusų bendruomenėje, A. Pimonovo vadovautos Večės veikla sustojo 1907 m. pradžioje, tačiau į šią politinę erdvę jau žengė naujos dešinėsios organizacijos, atstovavusios tiek nuosaikioms, tiek ir radikalioms monarchistinėms tėkmėms. Pastarųjų pradininku Vilniuje tapo 1906 m. pabaigoje įsikūręs „Rusų tautos sąjungos“ Vilniaus gubernijos skyrius.

¹¹ Visas „prašymo“ tekstas: No. 42. Челобитная Государю Императору о нуждах старообрядцев, населяющих Северо-Западный Край, ten pat, p. 149–154.

¹² *Интересы русских людей, живущих на окраинах близки и дороги моему сердцу; я рассмотрю и прикажу, что можно, привести в исполнение* (Отчет депутатов гор. Вильны, ten pat, p. 49).

¹³ V. P e t r o n i s, Nuosaikiosios dešinėsios rusų visuomeninės ir politinės organizacijos, p. 27–28, 40–41.

Radikalių monarchistinių partijų Vilniaus skyriai (1906–1914)

„Rusų tautos sąjunga“ buvo pirmoji radikali dešinioji imperinė politinė partija, veikusi nuo 1905 m. pabaigos iki 1917 m. pradžios. Pagrindiniai daugumos dešiniųjų radikalų (istoriografijoje vadinamų „radikaliais monarchistais“, „dešiniaisiais monarchistais“ (*правомонархисты*), „juodašimtininkais“ ir kt.) tikslai buvo: kova prieš visas revoliucines, antivalstybines ar antirusiškas apraiškas; kova su kairiosiomis, liberaliomis ir neretai nuosaikiomis dešiniosiomis partijomis dėl vietų Valstybės dūmoje; protestavimas prieš gilesnes imperijos reformas (ypač caro autokratinės valdžios ribojimą); atmetimą visų kitataučių ar kitatikių reikalavimų suteikti daugiau politinių ir teritorinių teisių; visiško lojalumo carui, imperijai ir Stačiatikių bažnyčiai deklaravimas ir kt. Savo partijos tikslą „Rusų tautos sąjunga“ įvardijo kaip: „tautinės rusų savimonės vystymą ir glaudų visų [socialinių] sluoksnių ir turtų rusų žmonių apjungimą bendram darbui mūsų brangiosios tėvynės labui – vieningai ir nedalomai Rusijai“¹⁴.

Dauguma istorikų „Rusų tautos sąjungos“ genezę pradeda nuo 1905 m. pradžioje visoje imperijoje atsiradusių įvairiausių antirevoliucinių, monarchistinių ir konservatyvių religinių grupelių. Jos sporadiškai būrėsi daugiausia imperijos daugiataučiuose pakraščiuose, ypač Pietvakarių gubernijose (dabartinė Ukrainos ir iš dalies Baltarusijos teritorijos), kur gyveno daugiausia stačiatikių ir iš dalies sentikių religiją išpažinę gyventojai, kur ypač aktyviai veikė radikalūs kairieji ir kur buvo vadinamoji „žydų sėsrumo zona“¹⁵.

Siekis apsaugoti senąją tradicinę sociopolitinę sąrangą kartu lėmė šių radikalių rusiškų grupių glaudų ryšį su konservatyviais žemvaldžiais bei Stačiatikių bažnyčios kleru, kurie neretai tapdavo pagrindiniais antirevoliucinių grupių organizatoriais arba aktyviausiais jų rėmėjais. Lietuviškose Šiaurės vakarų gubernijose rusų žemvaldžiai radikalaus monarchizmo judėjime dalyvaudavo retai, nors, pavyzdžiui, „Rusų tautos sąjungos“ Vilniaus gubernijos skyriui priklausiusį Panevėžio apskrities poskyrį įkūrė vietinis žemvaldys Grigorijus Gnatovskis. 1907 m. atidarytas Panevėžio poskyris buvo antras iš trijų lietuviškose žemėse veikusių radikalaus monarchizmo centrų (pirmasis 1906 m. įsteigtas Novoaleksandrovske (Zarasuose), o paskutinis atidarytas Kaune 1910 m.)¹⁶.

¹⁴ Устав общества под названием ‚Союз русского народа‘, Санкт Петербург, с. а., с. 1.

¹⁵ Plačiau apie šį judėjimą ir politinių partijų veikimą Rusijos imperijoje ir Vakarų krašte, žr.: И. В. Омельяничук, *Черносотенное движение на территории Украины (1904–1914 гг.)*, Киев, 2000; Ю. Кирьянов, *Правые партии в России. 1911–1917 гг.*; С. Степанов, *Черная сотня*, Москва, 2005; *Первая революция в России: взгляд через столетия*, ред. С. В. Тютюкин, Москва, 2005; *Черная сотня. Историческая энциклопедия 1900–1917*, ред. О. А. Платонов, Москва, 2008; Г. А. Ивакин, *Правомонархизм и его политические оппоненты: межпартийная борьба в России в 1905–1917 гг.*, Москва, 2014.

¹⁶ V. Petronis, Right-Wing Russian Organisations in the City of Vil'na and the Northwestern Provinces, 1905–1915, *The Tsar, the Empire, and the Nation. Dilemmas of Nationalization in Russia's Western Borderlands, 1905–1915*, ed. D. Staliūnas, Y. Aoshima, Budapest, 2020 [spaudoje].

Šalia žemvaldžių ir šventikų svarbi monarchistinių judėjimą palaikiusi jėga buvo imperiniai valdininkai. Sunkiai slopinant revoliucinį judėjimą tiek centriniuose miestuose, tiek ir provincijoje, konservatyviuose valdžios sluoksniuose kilo mintis suburti valdžią ir imperijos integralumą palaikančias gyventojų grupes ir tokiu būdu susikurti visuomeninę atramą šalia veikusią jėgos struktūrą. Patriotiniais ir religiniais šūkais rusų tauta kviesta gelbėti valstybę nuo revoliucionierių, socialistų, kairiųjų radikalų ir teroristų, kitataučių separatistų ir kt. „Universaliu“ priešų laikyti žydai, kurie ne tik reikalavo panaikinti jų sėslumą apribojusių įstatymus, bet dalis jų, ypač jaunimas, aktyviai dalyvavo kairiųjų partijų veikloje, vykdė revoliucinį terorą¹⁷.

Dėl savo etnokonfesinės sudėties Vilnius nebuvo palankus radikalių monarchistų veiklai. Per visą 1905–1914 m. laikotarpį čia veikė du „Rusų tautos sąjungos“ padaliniai: Vilniaus gubernijos ir atskiras geležinkelių¹⁸. Tikėtina, kad per šį laikotarpį pirmasis skyrius patyrė dvi transformacijas: a) 1910 m. daliai jo narių pasitraukus ir įkūrus „Arkangelo Mykolo vardo rusų tautinės sąjungos“ Vilniaus skyrių ir b) 1912 m., kai jis persiorganizavo į „Visos Rusijos Dubrovino vardo rusų tautos sąjungos“ padalinį. Nesant pakankamai informacijos galima tik spėti, kad po 1911 m. centrinę „Rusų tautos sąjungos“ partinę vadovybę ištikusių krizių ir pasitraukus jos įkūrėjui Aleksandrui Dubroviniui, Vilniaus geležinkelių skyrius išliko pavaldus jį įkūrusiai partijai.

¹⁷ Radikalių monarchistų tvirtinimu, 9 iš 10 žydų buvo vienaip ar kitaip įsitraukę į antivalstybinį judėjimą. Tačiau S. Stepanovo pateikiami statistiniai skaičiavimai rodo, kad nors žydai dalyvavo revoliucinėje veikloje vis aktyviau, jų nebuvo labai daug. Pavyzdžiui, iš visų 1901–1904 m. iškeltų Vilniaus gub. politinių bylų žydų kilmės kaltinamieji sudarė apie 64,9 %, Kijevo – 48,2 %, Odesos – 55 % (С. Степанов, *min. veik.*, p. 41).

Be aktyvaus revoliucinio judėjimo slopinimo, kai kurie Vilniaus imperiniai valdininkai buvo įsitraukę į stambaus masto provokacijų organizavimą: jie platino revoliucinę propagandą ir šovinistinius atsišaukimus tam, kad sukeltų dar didesnę visuomenės neapykantą revoliucionieriams ir kitataučiams, išprovokuotų antižydiškus pogromus. 1905 m. pab. – 1906 m. pradžioje šia veikla slaptai užsiėmė Vilniaus policijos viršininkas Jevgenijus Klimovičius, o „revoliucines proklamacijas“, spausdintas Peterburge su Imperijos policijos departamento politinio skyriaus vadovo Piotro Račkovskio žinia, į Vilnių gabeno ypatingų reikalų pasiuntinys prie Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos Pavelas Škotas (jis vėliau tapo „Rusų tautos sąjungos“ Vilniaus gubernijos skyriaus nariu) (Письмо А. А. Лопухина к П. А. Столыпину, *Материалы к истории контр-революции*, т. 1, С.-Петербург, 1908, с. xciii–ci). 1907 m. visoje imperijoje garsiai nuskambėjo byla, kai Virbalio pasienio punkto viršininkas Sergejus Miasojedovas bei kiti su imperijos kontržvalgyba susiję asmenys slapta gabeno revoliucinę spaudą iš užsienio, kad pakištų ją nelojaliems ar revoliucija įtariamiesiems asmenims. Vėliau S. Miasojedovo byla turėjo daug gilesnių pasekmių, į kurias šiame straipsnyje nesigilinsime (У. Ф у л л е р, *Внутренний враг: шпионаж и закат императорской России*, Москва, 2009; vertingų ir įdomių pastabų apie 1907 m. bylos tyrimą Vilniuje ir vėlesnę jos įtaką randame tardytojo Romano fon Raupacho memuaruose: Р. ф о н Р а у п а х, *Facies Hippocratica (Лик умирающего): воспоминания члена Чрезвычайной Следственной Комиссии 1917 года*, С.-Петербург, 2007).

¹⁸ Pagal „Rusų tautos sąjungos“ organizacinę struktūrą gubernijos skyrius galėjo būti tik vienas, kiti toje gubernijoje veikę padaliniai buvo poskyriai. Nepaisant to, spaudoje geležinkelių padalinys kažkodėl vadintas skyriumi.

„Rusų tautos sąjungos“ Vilniaus gubernijos (1906–1912) ir „Visos Rusijos Dubrovino vardo rusų tautos sąjungos“ skyriai (1912–1914)

„Rusų tautos sąjungos“ Vilniaus gubernijos skyrius įkurtas 1906 m. pabaigoje. Vienas jo įkūrėjų ir pirmųjų vadovų buvo jau minėtas O. Andrejevas. 1907 m. gegužę jį pakeitė kitas aktyvus skyriaus narys protojerėjus Joanas Golubevas. Vėliau tais pačiais metais, įsibėgėjus rinkimams į Trečiąją dūmą, vadovavo Polesės geležinkelių kontrolie-rius Vasilijus Lyzinas.

Nors skyrius veikė nuo 1906 m. pabaigos, oficialiai jis atidarytas tik 1907 m. spalio 1 d., kai buvo pašventinta skyriaus vėliava. Tyrinėtojai yra pastebėję, kad skirtingai nei kitos politinių pakraipų partijos, radikalūs monarchistai ypač didelę reikšmę skyrė savo veiklos ritualizavimui. Tai nemažai lėmė jų glaudžios sąsajos su Stačiatikių bažnyčia, todėl neretai monarchistų patriotinės manifestacijos buvo neatsiejamos nuo religinių apeigų¹⁹. Ne išimtis buvo ir Vilniaus gubernijos skyriaus vėliavos pašventinimas Prečis-tenskajos katedroje. Dalyvaujant nariams ir gausiam šventikų būriui, ceremoniją atliko Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupas Nikandras (Molčanovas). Po ceremonijos vėliava perduota saugoti skyriaus vėliavininkui Gavrilai Čilikinui²⁰. Atidarius politinę or-ganizaciją, religinė procesija vyko į Nikolajaus katedrinį soborą, skambant visų Vilniaus stačiatikių cerkvių varpams. Čia laikytos pamaldos už Nikolajų II, po jų kviestiniai sve-čiai su arkivyskupu pietavo Rusų visuomenės susirinkimo salėje. Pietų metu kelti tostai už imperatorių ir naująjį skyrių – „teisingumo ir tvarkos atsparą“ mieste²¹.

Nuo 1908 m. balandžio į skyriaus vadovo vietą sugrįžo O. Andrejevas. Tuo pat metu išleistas Šv. Sinodo nurodymas, leidęs stačiatikių šventikams artimiau bendradarbiauti su „Rusų tautos sąjunga“²². Šis leidimas suteiktas po penktojo visos Rusijos „Rusų tautos są-jungos“ atstovų suvažiavimo (vykusio Peterburge vasario 10–18 d.) kreipimosi į Šv. Si-nodą prašant išaiškinti, ar stačiatikių dvasininkijai leidžiama dalyvauti partijos veikloje. Vilniaus gubernijos skyriui atstovavo Olga Jeliaševič-Žandr, protojerėjus J. Golubevas ir Ana Korobovič²³. Pagrindinis svarstytas klausimas buvo partijos santykiai su kitomis

¹⁹ H.-D. L ö w e, Political Symbols and Rituals of the Russian Radical Right, 1900–1914, *The Slavonic and East European Review*, vol. 76, 1998, no. 3, p. 441–466.

²⁰ *Морская волна* straipsnyje vėliavininku įvardintas Fotijus Čilikinas, tačiau tikriausiai čia įsivėlė klaida, o minimas asmuo buvo Vilniaus pašto kontoros tarnautojas Gavrila Fotijus Čilikinas.

²¹ Очевидец, Торжество освящения Знамени Виленского Губернского Отдела Союза Русского На-рода, *Морская волна*, 20, 1907 10 08.

²² Радостный день в жизни „Виленского губернского Отдела Союза Русского Народа“, ten pat, 32, 1908 04 12.

²³ Tikriausiai čia minima Polesės geležinkelių tarnybos statistikos skyriaus viršininko Ivano Korobovičiaus situotinė.

monarchistinėmis organizacijomis: ką tik nuo jos atsiskyrusia Vladimiro Puriškevičiaus vadovaujama „Arkangelo Mykolo vardo rusų tautine sąjunga“ bei „Visos Rusijos liaudies suvažiavimu“ (*Всенародный русский съезд*)²⁴. Įdomu pastebėti, kad būtent po minėto Šv. Sinodo sprendimo Vilniaus gubernijos skyriaus garbės pirmininku išrinktas arkivyskupas Nikandras (Molčanovas), kuris nuo tada prie savo apdarų prisisegė partijos ženklelį²⁵.

Manytina, kad leidimas stačiatikių dvasininkijos atstovams dalyvauti partijos veikloje ir arkivyskupo pavyzdys lėmė narių gausėjimą ir Vilniaus skyriuje. 1908 m. viduryje jo pirmininku tapo Lietuvos dvasinės seminarijos rektorius archimandritas Joanas. Taip pat skyriuje buvo gausus Vilniaus valstybinių ir bei privačių gimnazijų mokytojų būrys. 1909 m. kovą Joano pavaduotoju tapo Jefimas Choroškevičius, o išdininku Vladimiras Kondratjevas – abu Vilniaus antrosios gimnazijos mokytojai.

Po aršių 1907 m. rinkimų į Trečiąją dūmą 1908-ieji Vilniaus gubernijos skyriui buvo politiškai ramesni, labiau susitelkta į visuomeninę veiklą, rusų tautinių ir religinių reikalų atstovavimą: bylinėtasi su žydais Vasyliškių miestelyje, kur pastarieji neva savavališkai perkėlė arklių turgų į šalia cerkvės buvusią aikštę; priešintasi Glubokajės miestelio (dabar Baltarusija) žydų rangovų pasiūlymui suremontuoti vietos cerkvę ir kt. Gubernijos skyrius taip pat savo narius gelbėjo nuo kaltinimų bei teisinio persekiojimo; tarpininkavo, kad Polesės geležinkelių valdyba pagarbiau elgtųsi su monarchistinių pažiūrų darbuotojais; kišosi ir į aukščiausiosios krašto valdžios reikalus – pavyzdžiui, įvairiais būdais stengėsi paveikti valdžią, kad ji pakeistų, jų nuomone, antirusišką veiklą vykdžiusį Vilniaus švietimo apygardos globėją baroną Eduardą fon Volfą. Kaip žinoma, E. fon Volfas buvo pakeistas tais pačiais metais, tačiau kiek tai nulėmė įtakingų Vilniaus gubernijos skyriaus narių siųsti skundai – neaišku. Galiausiai skyriaus atstovai stengėsi dalyvauti svarbiausiuose valdžios renginiuose ir jubiliejuose, demonstruodami savo lojalumą ir vykdydami rusiškumo stiprinimo Šiaurės vakarų krašte propagandą²⁶.

1911 m. skilus centrinei „Rusų tautos sąjungos“ partijai, Vilniaus gubernijos skyrius liko ištikimas iš partijos pasitraukusiam A. Dubrovinui. Tik 1914 m. viduryje išspausdintame trumpame pranešime apie skyriaus metinį susirinkimą (tikriausiai tai buvo paskutinis posėdis prieš prasidedant karui) randame šiek tiek detalesnę šio skyriaus veiklos apybraižą. Tuomet jam vėl vadovavo anksčiau minėti mokytojai J. Choroškevičius ir V. Kondratjevas. Ataskaitoje teigta, kad skyrius 1913 m. aktyviai veikė gindamas savo

²⁴ О. Ел и а ш е в и ч-Ж а н д р, Доклад о V Всероссийском Съезде Союза Русского Народа, *Морская волна*, 32, 1908 04 12.

²⁵ Очевидец, Праздник Союза Русского Народа, ten pat, 34, 1908 04 03.

²⁶ Краткий обзор деятельности Виленского Губернского Отдела Русского Народа за 1908 год, ten pat, 45, 1909 03 09.

narių reikalus, teikė jiems moralinę ir materialinę paramą bei daug dėmesio skyrė Vilniuje platinant dešinėsios politinės pakraipos spaudinius. Veikė specialiai kiekvienai veiklos sričiai skirti padaliniai. Paminėta, kad 1913 m. Romanovų dinastijos 300 metų jubiliejaus proga skyrius rinko aukas, kurios buvo perduotos partijos centrui. Už iš visų skyrių surinktus pinigus A. Dubrovinas audiencijoje pas imperatorių padovanojo Nikolajui II ir sosto įpėdiniui Aleksejui Dievo Motinos ikoną. Atsidėkodamas imperatorius leido Romanovų dinastijos jubiliejaus šventėje dalyvavusiems partijos nariams nešioti tai progai pagamintus medalius²⁷.

„Rusų tautos sąjungos“ geležinkelių skyrius (1908–1914)

Kaip minėta, šalia Vilniaus gubernijos skyriaus veikė ir geležinkelių skyrius, kurio būstinė buvo miesto traukinių depe – Peterburgo–Varšuvos, Polesės ir Libavo–Romenskajos geležinkelių susikirtimo mazge. Skyrių atidarė 1908 m. balandžio 25 d. tam tikslui iš Peterburgo atvykęs provincinių skyrių steigimo įgaliotinis A. Biriukovas. Jo pirmuoju vadovu išrinktas Polesės geležinkelių valdybos tarnautojas, atsargos kapitonas N. Selivanovas. Apie jo naujas pareigas oficialiai pranešta ir šios valdybos viršininkui, kuris neva pažadėjęs padėti naujai atidarytos organizacijos veikloje²⁸.

Istorikas S. Stepanovas teigia, kad Vilniaus geležinkelių skyrius susiformavo iš mieste „Rusų tautos sąjungos“ suburtų darbo artelių, kuriose dalyvavo daug geležinkelių bendrovių darbininkų ir depo pagalbinis personalas. Prisdengę patriotiniais šūkais, radikalūs monarchistai planavo, kad su savų artelių pagalba jiems bus suteikta teisė kontroliuoti Vilniaus geležinkelio stoties aptarnavimą. Tačiau šis sumanymas nepavyko²⁹. Kiek dėl to dėta pastangų, ar realus buvo šis planas ir ar toks buvo – neaišku. Bet 1908 m. yra epizodas, kai Vilniaus gubernijos skyriaus narys G. Čilikinas, geležinkelių mazge vadovavęs Antrosios Peterburgo artelės nešikų skyriui (nepriklausiusio „Rusų tautos sąjungai“), kuriame dirbo 30 lenkų kilmės darbininkų, pastarųjų pastangomis buvo atleistas iš artelės seniūno pareigų. Anot dešinėsios spaudos, taip nutiko dėl to, kad G. Čilikinas priklausė monarchistams ir skleidė nesantaiką tarp kitataučių darbininkų. Tačiau gana greitai geležinkelių skyriui pavyko sugrąžinti G. Čilikiną į seniūno ir Vilniaus artelės vadovo pareigas³⁰.

²⁷ Очевидец, Общее собрание членов виленского губернского отдела Всероссийского Дубровинского союза русского народа, *Виленский вестник*, 3311, 1914 06 24.

²⁸ Местная хроника, *Морская волна*, 34, 1908 04 03.

²⁹ С. С т е п а н о в, *min. veik.*, p. 277.

³⁰ Краткий обзор деятельности Виленского Губернского Отдела Русского Народа за 1908 год, *Морская волна*, 45, 1909 03 09.

Kaip ir gubernijos skyriaus atveju informacija apie geležinkeliečių veiklą yra labai skurdi. Šiek tiek daugiau duomenų randame 1911 m. pabaigoje publikuotuose spaudos pranešimuose, kai geležinkeliečių skyrius atvirame laiške iškėlė iniciatyvą rinkti aukas nuo nederliaus nukentėjusiems centrinės Rusijos gubernijų gyventojams. Šio skyriaus pirmininko pavaduotojo, Libavo–Romenskajos geležinkelių, trečiojo etapo (Rudziniškių stoties) raštininko Boriso Vasiljevo pasirašytame kreipimesi į Vilniaus rusų bendruomenę tam tikslui siūlyta sudaryti specialią komisiją iš vietinės administracijos, religinių, karinių, politinių organizacijų atstovų ir visų norinčiųjų prisidėti. Tai, anot B. Vasiljevo, turėjo atspindėti senąsias rusų bendruomeninės savišalpos tradicijas³¹.

Kvietimas gana greitai sulaukė plataus palaikymo tarp Vilniaus dešiniųjų. Lapkričio 24 d. „Rusų visuomenės susirinkimo“ patalpose įvyko įvairių organizacijų atstovų susitikimas, kuriam pirmininkavo generolas leitenantas I. Drozdovičius. Iškeltiems uždaviniams spręsti suformuota laikinoji komisija, į kurią įėjo: I. Drozdovičius (komisijos pirmininkas, atstovavęs imperinei „Rusiško grūdo“ (*Русское зерно*) bei „Sakalų“ sporto draugijoms³²), Pedagoginio instituto ir muziejaus direktorius bei daugybės visuomeninių ir religinių organizacijų narys Vsevolodas Bogojavlenskis („Rusų susirinkimas“ (*Русское собрание*)); archimandritas Joanas („Rusų tautos sąjungos“ Vilniaus gubernijos skyrius³³); generolas Konstantinas Černcovas ir Sofija Černcova („Baltojo kryžiaus“ šalpos organizacija); mokytojas Vladimiras Liubarskis (Naujamiesčio (*Новосвятская*) stačiatikių bendruomenės ir „Baltarusų susirinkimo“ atstovas); A. Pimonovas (sentikių bendruomenė); N. Selivanovas, B. Vasiljevas, P. Mukovas („Rusų tautos sąjungos“ geležinkeliečių skyrius); Bogomolova, Jelena Tomaševskaja³⁴, T. Smirnova („Arkangelo Mykolo vardo rusų tautinė sąjunga“); Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos sekretorius A. Konas su žmona (slavianofiliškos „Slavų savitarpio bendrijos“ (*Общество славянской взаимности*) įkūrėjas) ir pagrindinių dešinėsios pakraipos rusiškų krašto laikraščių redaktoriai – Vladimiras Teplovas (*Виленский вестник*) ir Lukjanas Solonevičius (*Северо-Западная Жизнь*)³⁵.

³¹ От Союза Русского Народа, *Виленский вестник*, 2531, 1911 11 24.

³² Oficialiai rusų „Sakalų“ sporto draugija įsteigta tų pačių metų gruodžio 18 d., tačiau neoficialiai ji veikė dar iki atidarymo. Reiktų pastebėti, kad nuo 1908 m. tokiu pat pavadinimu Vilniuje egzistavo ir lenkų „Sakalų“ sporto draugija. Nors abi iš esmės sekė dar XIX a. pabaigoje čekų sukurtu organizacijos modeliu ir sportinio lavinimosi sistema, tačiau, anot spaudos, rusai lenkiškoje galėjo dalyvauti tik „svečių“ teisėmis, o naujai įsikūrusi rusiška skelbėsi esanti nepolitinė ir priėmė visus norinčius, nepriklausomai nuo jų tautybės ar religijos (*Виленский „Сокол“*, ten pat, 2552, 1911 12 18; Открытие виленского русского сокольского общества, ten pat, 2553, 1911 12 20).

³³ Manytina, kad 1911 m. pabaigoje Vilniaus gubernijos skyrius dar nebuvo prisijungęs prie A. Dubrovino partijos.

³⁴ Privačių M. Vinogradovas ir S. Grečianinovas moterų gimnazijų mokytoja.

³⁵ Местная хроника, *Виленский вестник*, 2533, 1911 11 26.

Daugiau informacijos apie šios komisijos veiklą ir rezultatus nerasta. Tačiau šis trumpas pranešimas svarbus analizuojamai temai ne tik dėl to, kad tai retas Vilniaus dešiniųjų organizacijų bendros veiklos pasireiškimas, jame buvo nurodyti kai kurie tuo metu gyvavę radikalių monarchistinių organizacijų skyriai, apie kurių veiklą praktiškai neliko jokios informacijos, kaip, pavyzdžiui, V. Bogojavlenskio atstovauta viena pirmųjų Vilniaus dešiniųjų organizacijų – „Rusų susirinkimas“³⁶. Matyti, kad nedidelė dalis aktyvių Vilniaus rusų dešiniųjų priklausė ne vienai visuomeninei organizacijai. Kai jų politinės pažiūros nulemdavo partinę priklausomybę ar visišką atsisakymą dalyvauti politikoje, visuomeninė sfera (žinoma, dešinėsios ar valstybininkiškos srovės) neretai tapdavo bendros veiklos pagrindu ir todėl nekėlė didesnių nepatogumų bendradarbiauti su politiniais konkurentais.

1912 m. pabaigoje skyriui vadovavo Nikolajus Blagoveščenskis, o pavaduotojo pareigas ėjo Potapijus Lyzovas³⁷. Daugiau duomenų apie geležinkeliečių skyrių ir jo veiklą nerasta.

„Arkangelo Mykolo vardo rusų tautinės sąjungos“ Vilniaus skyrius (1910–1914)

1908 m. V. Puriškevičiui palikus „Rusų tautos sąjungą“ ir įkūrus „Arkangelo Mykolo vardo rusų tautinę sąjungą“, gana greitai panašios transformacijos pasiekė ir provincijas. Vienur šie procesai vyko sparčiau, kitur, kaip Vilniuje, „Arkangelo Mykolo“ skyrius buvo įkurtas šiek tiek vėliau. Čia daug prisidėjo jau minėtas O. Andrejevas, kuris, kaip aiškinta spaudoje, dėl savo verslo, asmeninių priežasčių ir dėl buvusių konfliktų Vilniaus gubernijos skyriuje buvo priverstas jį palikti ir prisijungti prie ką tik pradėjusio veikti vilniškio „Arkangelo Mykolo“ padalinio³⁸.

„Arkangelo Mykolo“ Vilniaus skyrius atsirado 1910 m. viduryje, tęsiantis vidiniams konfliktams „Rusų tautos sąjungos“ gubernijos skyriuje ir apskritai silpstant radikaliai monarchistiniam rusų judėjimui mieste. Kokios buvo šių nesutarimų priežastys – neaišku, bet galima spėti, kad daugiausia jie galėjo kilti atsiradus sąlygiškai liberalesnių požiūrių grupei skyriuje. V. Puriškevičiaus partija atstovavo nors radikaliam, tačiau labiau integracinei valstybininkiškai politinei linijai, kas, manytina, atitiko ir dalies Vilniaus

³⁶ V. P e t r o n i s, Nuosaikiosios dešinėsios rusų visuomeninės ir politinės organizacijos Vilniuje, p. 8–9. Beje, V. Bogojavlenskis taip pat buvo ilgametis „Šv. Dvasios stačiatikių brolijos“ seniūnų pirmininkas. Nors tai nebuvo paminėta laikraščio pranešime, tačiau galima manyti, kad jis atstovavo ir šiai stipriai religinei organizacijai, turėjusiai didžiulę įtaką miesto stačiatikių bendruomenės gyvenime.

³⁷ Телеграммы полученные вчера г. Замысловским, *Русский избиратель*, 56, 1912 10 19.

³⁸ Кандидаты в выборщики от г. Вильны. Осип Матвеевич Андреев, ten pat, 34, 1912 09 20.

guberninio skyriaus narių pažiūras. 1910 m. kai kurie iš jo išstojo arba buvo išmesti. Tokius pačius tikslus ir lozungus (*православие, самодержавие, народность русская*) kėlusį V. Puriškevičiaus partija leido be didesnio vargo jiems susiburti į savo „Arkangelo Mykolo“ Vilniaus skyrių³⁹. Jo steigiamasis susirinkimas įvyko 1910 m. birželio 27 d. „Rusų visuomenės susirinkimo“ patalpose. Dar iki skyriaus atidarymo suformuota steigiamoji komisija ir numatytas 50 kapeikų nario mokestis⁴⁰.

Atidarymo posėdžio pirmininku išrinktas jau minėtas generolas K. Černcovas⁴¹. Pagrindinė skyriaus iniciatorė buvo iš „Rusų tautos sąjungos“ gubernijos skyriaus pasitraukusi aktyvi monarchistų veikėja A. Korobovič. Jos iniciatyva suformuotas steigiamasis komitetas ir numatyta pirmojo susirinkimo diena. Jame vienas svarbiausių svečių buvo Vilniuje išrinktas Trečiosios dūmos narys, žymus radikalus monarchistas, antisemitas Grigorijus Zamyslovskis, kartu su V. Puriškevičiumi 1908 m. įsteigęs „Arkangelo Mykolo“ partiją. Jis susirinkusiems pasakojo apie monarchistų veiklą Dūmoje, jų dėka sugriežtintas vyriausybės pozicijas kitataučių apgyvendintų teritorijų (pirmiausia Suomijos) atžvilgiu, pradėta leisti daugiatomė „Rusų gedulo knyga“ (*Книга русской скорби*), kurioje skelbtos nuo 1905 m. revoliucijos nukentėjusių valstybės pareigūnų biografijos⁴², partijos veikla tarp akademinio jaunimo ir kt. G. Zamyslovskio nuomone, naujos monarchistinės pakraipos politinės organizacijos atsiradimas Vilniuje neturėjo sutrikdyti rusų dešiniųjų jėgų santykio mieste ar kelti nesantaiką, jei tik tos organizacijos laikėsi šūkio

³⁹ Manytina, kad kaip ir „Rusų tautos sąjungos“ skyriaus, naujojo padalinio veiklos geografija taip pat apėmė Vilniaus ir Kauno gubernijas. Be Vilniaus, šiose gubernijose žinomas dar vienas partijos skyrius, įkurtas 1908 m. gegužę Anykščiuose šventiko Joano (ar Jakovo) iniciatyva. Taip pat čia reikia pastebėti, kad radikalių monarchistų skyrių steigimo specifika buvo tai, kad jie registruoti ne vietos gubernatorių kanceliarijose, o imperijos sostinėse. Todėl, pavyzdžiui, Anykščių „Arkangelo Mykolo“ skyrius pirmiausia buvo įregistruotas Peterburge ir tik vėliau apie jį pranešta Kauno gubernatoriaus kanceliarijai (Всеподданнейший отчет Ковенского губернатора за 1908 год, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, F19–76, l. 3; В Ковенское губернское по делам об обществах Присутствие, Kauno regioninis valstybės archyvas, f. I–53, a. 1, b. 112, l. 1).

⁴⁰ Члены учредители, Воззвание членов учредителей русского народного союза имени Михаила Архангела в городе Вильне к русскому народу Северо Западного края, *Виленский вестник*, 2108, 1910 06 27.

⁴¹ K. Černcovas tuo metu vadovavo kinkinių remonto padaliniiui prie Vilniaus karinio garinio malūno ir duonos kepyklos (*Виленская военно-паровая хлебопекарня и мукомольня*) ir kartu buvo „Baltojo kryžiaus“ Vilniaus skyriaus valdybos narys (*Виленское правление воинского благотворительного общества „Белого креста“*; jos pirmininko pareigas ėjo generalgubernatorius K. Kršivickis). K. Černcovo žmona Sofija dirbo „Baltojo kryžiaus“ pirmininko pavaduotoja bei tos pačios organizacijos įsteigtos mokyklos globėja.

⁴² Beje, reikia paminėti, kad paskutiniuose „Rusų gedulo knygose“ tomuose randamos ir revoliucijos metu lietuvių policininkų bei miesto tvarkdaryų (*городовые*), daugiausia nukentėjusių Rygoje, pavardės (žr.: *Книга русской скорби*, t. 13, С. Петербург, 1913, с. 97–103, 166–167; ten pat, t. 14, Санкт Петербург, 1914, р. 65–66, 97–98, 131–134). Taip pat minimas 1909 m. liepos 12 d. Vilniuje žuvęs miesto tvarkdarys Jonas Lukša (ten pat, t. 12, Санкт Петербург, 1913, р. 130–131).

„stačiatikybė, patvaldystė, tautiškumas“. Susirinkimo pabaigoje išrinkta pirmoji nuolatinė skyriaus valdyba: pirmininkas K. Černcovas; nariai: A. Korobovič, gen. majoras Pleškovas, O. Andrejevas, G. Čilikinas, Trofimas Klimenko⁴³, Aleksejus Šubinas⁴⁴ ir Jainskis. Kandidatais į valdybos narius paskirti: O. Jeliaševič-Žandr, kunigaikštienė Vera Volkonskaja⁴⁵, Timofejevas, Korchovas, Kulakovas⁴⁶, Rymariovas; į revizinės komisijos narius: šventikas Malyginas, Romaninas ir Kokoro⁴⁷.

Tačiau G. Zamyslovskio viltis, kad naujas skyrius nesukels nesantaikos Vilniaus monarchistinių organizacijų būryje, ruseno vos keletą dienų. Gana greitai *Виленский вестник* išspausdino „Rusų tautos sąjungos“ gubernijos skyriaus atvirą kreipimąsi į rusų gyventojus, kuriame „Arkangelo Mykolo“ nariai kaltinti būtent politiniu skaldymu (kaip rašyta tekste, skyrius buvo įsteigtas „kadetavimu“ ir „lenkavimu“ užsiimančių asmenų (*кадетствующие и полякующие люди*)). Panašios ideologijos besilaikiusių grupių susiskaldymas į partijas tiek imperijos centruose, tiek ir provincijose kenkė vieningam monarchistų frontui, kurį, anot laiško, 1905 m. pab. pradėjo ir tvirtai rankose laikė „Rusų tautos sąjunga“. O tai, kad naujai įkurtas skyrius pasiskelbė sieksias įvesti zemstvas Šiaurės vakarų gubernijose, prieštaravo pagrindiniam monarchistų šūkiui „stačiatikybė, patvaldystė, tautiškumas“, iš to sekė, jog „Arkangelo Mykolo“ skyrius neatstovavo „tikrajam monarchizmui“. Be to, jis į savo gretas priėmė kitataučius (vokiečius), kas dar labiau vertė abejoti jo „rusiškumu“⁴⁸.

Manytina, kad po ankstyvosios takoskyros skyriai nesugebėjo susitaikyti, ypač, kai naująjį daugiausia įkūrė iš senojo išstoję ar net išmesti nariai. „Arkangelo Mykolo“ gretose sutinkami seniau „Rusų tautos sąjungoje“ veikę Vilniaus rusų monarchistai, kaip, pavyzdžiui, protojerėjus J. Golubevas, O. Andrejevas, G. Čilikinas ir kiti. Nors steigiamajame posėdyje skyriaus pirmininku išrinktas K. Černcovas, o jo pavaduotoju Pleškovas, dėl nežinomų priežasčių abu gana greitai atsisakė eiti šias pareigas. Tuomet skyriaus vadovo pavaduotoju sutiko būti O. Andrejevas, tačiau vadovą surasti buvo sunkiau. Net prašomas O. Andrejevas nenorėjo vadovauti skyriui neva dėl laiko stokos, nors jo autoritetas tarp monarchistų buvo didelis, ypač kai tų pačių metų rugpjūtį lankydamasis Peterburge jis

⁴³ Penktosios dviklasės parapiinės mokyklos vyriausiasis mokytojas ir Tarpusavio mokančiųjų ir besimokančių Vilniaus gub. liaudies mokyklų bendrijos (*Общество взаимного вспомоществования учащим и учившим в народных училищах Виленской губ.*) narys.

⁴⁴ Lentvario pašto ir telegrafo skyriaus viršininkas.

⁴⁵ Vilniaus Marijos aukštosios moterų mokyklos vyriausioji prižiūrėtoja.

⁴⁶ Čia galėjo įsivelti tipografinė klaida; tikriausiai minimas Vilniaus vyrų gimnazijos mokytojas Anatolijus Kulakovskis.

⁴⁷ Открытие виленского отдела русского народного союза имени Михаила Архангела, *Виленский вестник*, 2109, 1910 06 29.

⁴⁸ От виленского губернского отдела Союза русского народа, ten pat, 2110, 1910 07 01.

asmeniškai susitiko su V. Puriškevičiumi, kuris jam pažadėjo už savo lėšas pagaminti Vilniaus skyriaus vėliavą ir atvykti į jos pašventinimo ceremoniją. Nepaisant iškilusių sunkumų, skyrius pradėjo savo veiklą, o jo pirmąją užduotimi tapo aukų rinkimas nuo gaisro nukentėjusiems Carycino (dabar Volgogradas) miesto žmonėms. Čia ypač aktyvus buvo skyriaus moterų būrys: A. Korobovič, O. Jeliaševič-Žandr, Bogomolova, J. Tomaševskaja, T. Smirmova⁴⁹.

Tik 1911 m. balandžio 16 d. visuotiniame narių susirinkime buvo išrinktas skyriaus pirmininkas. Nors anksčiau prieštaravo, juo sutiko tapti O. Andrejevas, o jo pavaduotoju – Jakovas Chruščiovas⁵⁰. Taip pat susirinkimo metu sudarytas vėliavos pašventinimo iškilnių organizacinis komitetas, į kurį įėjo: Olga Bobrovskaja⁵¹, A. Korobovič, J. Chruščiovas, Piotras Poloskovas⁵² ir T. Klimenko⁵³.

V. Puriškevičius tesėjo savo pažadą ir vėliava buvo pagaminta. Tačiau jos pašventinimo ceremonija užtruko. Važiudamas pro Vilnių 1911 m. sausio mėn., V. Puriškevičius susitiko su skyriaus nariais ir pažadėjo dalyvauti ceremonijoje, jei ta diena sutaptų su kita jo kelione per Vilnių⁵⁴. Vėliavą šventinti planuota gegužės pabaigoje, tačiau dėl partijos vado užimtumo viskas nukelta į rudenį⁵⁵.

Gegužės pradžioje skyrius gavo „Rusų gedulo knygos“ redakcijos prašymą suteikti informacijos apie Vilniaus gubernijoje nuo revoliucijos kritusius „rusus“ (čia turėta galvoje ne tiek etniniai rusai, bet apskritai valstybiniai tarnautojai): žuvusiųjų nuotraukas, trumpas biografijas ir kt. Tai buvo gana svarbi užduotis, nes „Rusų gedulo knyga“ jau buvo sulaukusi kai kurių aukščiausių imperijos pareigūnų dėmesio ir paramos. Pavyzdžiui, vidaus reikalų ministro pavaduotojas Pavelas Kurlovas ją pripažino svarbiu patriotiniu leidiniu, atspindėjusiu valstybės tarnautojų kankininkišką mirtį už valdovą ir tėvynę ir todėl privalėjo tapti kiekvieno policijos skyriaus stalo knyga. Anot jo, iš šios knygos policininkai galėjo semtis lojalumo ir pareigos atlikimo pavyzdžių, stiprinti pasiryžimą ginti esamą tvarką. Prašant „Rusų gedulo knygos“ redakcijai ir dėl P. Kurlovo pasisakymo Vilniaus gubernatorius pats įsitraukė į šį procesą. Jis įsakė gubernijos policijos viršininkui kuo skubiau jam pateikti informacijos apie žuvusius. Taip pat liepta paskaičiuoti, kiek reikia šios knygos kopijų, kad būtų aprūpinti visi gubernijos policijos

⁴⁹ В союзе Михаила Архангела, ten pat, 2200, 1910 10 22); Местная хроника, ten pat, 2533, 1911 11 26.

⁵⁰ Trakų apskrities kilmingųjų susirinkimo žemskinis viršininkas, Valkininkų savanoriškos gaisrininkų bendrovės pirmininkas.

⁵¹ Privačios J. Kulakovskos moterų progimnazijos auklėtoja.

⁵² Valstybės kontrolės rūmų jaunesnysis revizorius.

⁵³ Местная хроника, *Виленский вестник*, 2349, 1911 04 17.

⁵⁴ Местная хроника, ten pat, 2283, 1911 01 27.

⁵⁵ Местная хроника, ten pat, 2389, 1911 06 05.

skyriai⁵⁶. Rugsėjo mėn. Vilniaus gubernijos valdyba įsigijo 691 „Rusų gedulo knygos“ egzempliorių ir pradėjo platinti mieste bei gubernijos policijoje⁵⁷.

Skyrius ne tik bendradarbiavo su partijos leidžiamos knygos redakcija, bet ir kitais būdais stengėsi minėti už valdžios sistemą kritusias revoliucijos aukas. 1911 m. lapkričio 8 d. įvyko gedulingos pamaldos už visus žuvusius nuo revoliucionierių ir „kramolos“ rankos, kurias aukojo Šv. Dvasios vienuolyno archimandritas Serafimas. Ši data buvo svarbi ir religiniu aspektu, nes stačiatikių kalendoriuje tai buvo Arkangelo Mykolo minėjimo diena. Skyriaus organizuotame renginyje dalyvavo gubernatorius Dimitrijus Liubimovas, miesto policijos viršininko pavaduotojas Romanas Zubrickis, policininkai bei skyriaus nariai. Patriotinę kalbą susirinkusiesiems pasakė šventikas Konstantinas Okolovičius, kuris kvietė nepaisant politinių skirtumų burtis bendrai kovai prieš betvarkės skleidėjus, bet tik valstybės ir religinių įstatymų leidžiamomis priemonėmis⁵⁸.

Tačiau glaudžiausiai bendradarbiauta su Stačiatikių bažnyčios administracija, šventikais ir „Šv. Dvasios stačiatikių brolija“. Monarchistų intencijomis organizuotas pamaldas dažniausiai laikydavo Brolijos pirmininkas arkivyskupas Agafangelas (Preobraženskis), jose dažnas svečias būdavo ir kitas jos narys G. Zamyslovskis. Jis šiuos religinius politinius renginius stengdavosi išnaudoti politinei propagandai, skelbti Dūmos monarchistų pergales, stiprinti Vilniaus bendraminčių pasitikėjimą, ypač artėjant 1912 m. rinkimams į Ketvirtąją dūmą, į kurią jis vėl ketino kandidatuoti nuo Vilniaus miesto⁵⁹. Tad nenuostabu, kad stokojantys didesnės visuomeninės paramos ir tvirtesnio elektorato radikalūs monarchistai daugiausia šliejosi prie konservatyvių visuomeninių religinių organizacijų ir Stačiatikių bažnyčios. Tiek radikalius monarchistus, tiek konservatyvias religines grupes vienijo imperiškasis patriotizmas. Politizuotos patriotinės religinės apeigos su aktualiomis valstybinėmis intencijomis, kaip antai, pamaldos remiant Balkanų slaviškų tautų karą prieš Turkiją, buvo vienas dažniausiai sutinkamų šios kooperacijos pavyzdžių⁶⁰.

Pasibaigus 1912 m. rinkimams į Ketvirtąją dūmą, nedidelis „Arkangelo Mykolo“ skyriaus politinis aktyvumas nunyko. Kaip ir kiti miesto radikalūs monarchistai jie daugiausia įsitraukė į visuomeninę ekonominę veiklą. Šis kelias iš dalies jau buvo pramintas mieste veikusių „Rusų tautos sąjungos“ skyrių, todėl iš pastarųjų pasitraukė ir savą organizaciją įkūrę V. Puriškevičiaus partijos nariai iš esmės tęsė buvusius darbus. Tačiau prieš trumpai apžvelgiant ekonominę veiklą, dar šiek tiek dėmesio reiktų skirti ideologiniams ir pasaulžiūriniais miesto radikalų monarchistų pagrindams.

⁵⁶ Местная хроника, ten pat, 2366, 1911 05 07.

⁵⁷ Местная хроника, ten pat, 2474, 1911 09 17.

⁵⁸ Местная хроника, ten pat, 2519, 1911 11 09.

⁵⁹ В Виленском отделе русского союза имени Михаила Архангела, ten pat, 2568, 1912 01 08.

⁶⁰ Воззвание! Русские люди города Вильны, ten pat, 2938, 1913 04 02.

Vilniaus radikalių monarchistų ideologiniai pagrindai

Vilniaus radikalių monarchistų pasaulėžiūra iš esmės nesiskyrė nuo jų atstovaujamų partijų ideologijos. „Rusų tautos sąjungos“ centro leidžiami aplinkraščiai ir nurodymai skyrių veiklai bei pozicijoms reguliavo ir ribojo provincijos politikų veiklos erdvę, nors tuo pat metu dėl vietos specifikos vienoks ar kitoks nukrypimas nuo centro instrukcijų buvo neišvengiamas. Pagrindinis miesto radikalaus monarchizmo ideologijai atstovavęs leidinys buvo 1907–1909 m. leistas savaitinis laikraštis *Морская волна*⁶¹. Jo steigėju ir redaktoriumi pasirašinėjo štabo kapitonas Aleksejus Šmidtas, tarnavęs miesto junkerių mokyklos meteorologinės stoties vedėju. Sunku pasakyti, ar jis buvo tiesiogiai susijęs su kuria nors politine grupe, nes tokių duomenų nerasta, o ir redaktorius niekada apie tai nesiskelbė. Manytina, kad šis laikraštis buvo nepriklausomas radikalaus monarchizmo ideologijos atstovas, nebuvo konkrečios partijos oficiozas, nors tuo metu Vilniuje veikė tik „Rusų tautos sąjungos“ skyriai. Laikraštis išsilaikė daugiausia iš privačių aukų (duomenų, kad leidinys remtas imperinės valdžios, nerasta). Kaip galima spręsti iš *Морская волна* spausdintų reklaminių pranešimų, vieni svarbesnių laikraščio rėmėjų buvo ne tik Vilniaus, bet ir kitų imperijos kraštų (pavyzdžiui, Odesos) monarchistai. Nors spausdintas provincijoje, laikraštis buvo žinomas, nes jame publikuoti aršūs straipsniai sulaukdavo atgarsio kitų imperijos leidinių puslapiuose, kuriuose jis neretai vadintas vienu iš „kovinės spaudos“ pavyzdžių⁶².

„Rusų tauta, atsimink karą ir ruoškis jam“ (*Русский народ, помни войну и готовься к ней!*) – toks buvo pagrindinis laikraščio šūkis. Karas, *Морская волна* supratimu, buvo permanentinė būsena, prasidėjusi po nesėkmingo 1904 m. Rusijos karo su Japonija ir transformavusi į „pilietinį karą“ – 1905 m. revoliuciją. Nors ji buvo nuslopinta, tačiau, anot *Морская волна* ideologų, reikėjo ruošti naujam kariniam konfliktui. Išorinius priešus turėjo sustabdyti stipri imperijos kariuomenė, svarstymų apie jos reformas, didinimą ir perginklavimą sutinkame beveik kiekviename laikraščio numeryje. Tačiau tuo pat metu reikėjo nuolat sekti ir kovoti su vidiniais priešais. Vienoje šio fronto pusėje stovėjo se-

⁶¹ Be šio leidinio, galima paminėti 1912 m. rugpjūtį–spalį leistą rinkiminį laikraštį *Русский избиратель*, aktyviai rėmusį „Šv. Dvasios brolijos“ keltus radikalių monarchistų kandidatus, ypač G. Zamyslovskį. Laikraščio redaktoriumi ir leidėju pasirašinėjo specialiai šiam darbui iš Peterburgo atvykęs „politinis technologas“ Nikolajus Tichmenevas (1873 – po 1932), iš pradžių priklausęs „Rusų tautos sąjungai“, vėliau – „Arkangelo Mykolo vardo rusų tautinei sąjungai“. 1907–1909 m. jis buvo Maskvoje leisto patriotinio leidinio *Русская земля* sekretorius, nuo 1912 m. – Peterburgo dešiniųjų leidinio *Земщина*, o 1913–1916 m. Saratove leisto tokios pat ideologinės krypties laikraščio *Волга* redaktorius. Dalyvavo rengiant „Rusų gedulo knygą“ (А. Степанов, Тихменев Николай Петрович, *Черная сотня. Историческая энциклопедия 1900–1917*, сост. А. Д. Степанов, А. А. Иванов, Москва, 2008, с. 542–543).

⁶² От редакции, *Морская волна*, 14, 1907 08 14.

nosios sistemos gynėjai – monarchistai, o kitoje – valstybės griovėjai (kairieji, liberalai, kitataučiai ir daugiausia kitatikiai), kuriuos *Морская волна* paniekinamai vadino „išlaisvintojais“ (*освободители*).

Laikydamsi „Rusų tautos sąjungos“ ideologijos, *Морская волна* yra neigiamai atsiliepė apie imperatoriaus autokratinę valdžią ribojusią Valstybinės dūmos instituciją. Pirmoji dūma, kurią dėl joje vyravusių revoliucinių nuotaikų Nikolajus II paleido 1906 m. liepos 8 d., jiems niekuo nesiskyrė nuo Antrosios (veikusios nuo 1907 m. vasario 20 d. iki birželio 2 d.). Anot laikraščio, po antrų rinkimų niekas nepasikeitė: „karas“ tęsėsi, Rusijos patriotai toliau žuvo nuo revoliucionierių rankų, o virš galvų vėl pakibo „ginkluoto sukilimo siaubai“⁶³. Vienintelė galima Dūmos nauda – rinkimų įstatymo pakeitimas, kad tik rusai galėtų į ją patekti ir valdyti imperiją, o kitataučiams būtų leista pareikšti savo nuomonę vienu ar kitu klausimu neturint jokios sprendžiamosios teisės⁶⁴.

1907 m. kovo 31 d. pirmojo numerio vedamajame straipsnyje laikraščio redakcija neslėpė, kad dėl savo propaguojamos ideologijos ji tikėjosi Vilniuje susidurti su neapykanta ir priešišku ne tik iš kitataučių, bet ir iš liberalesnių pažiūrų rusakalbių⁶⁵. Teisintasi, kad nepaisant jiems metamų kaltinimų, „Rusų tautos sąjunga“ ir kiti radikalūs monarchistai nesiekė sugrąžinti priešrevoliucinių laikų. Tai buvo neįmanoma pirmiausia dėl plačiai išsikerojusios biurokratijos, kuri, anot *Морская волна*, atskyrė valdovą nuo rusų tautos. Iki 1905 m. egzistavusi valstybės valdymo sistema buvo netikusi, todėl reikėjo sugrįžti į prieš XVIII a. buvusią valdovo ir tautos susirinkimo (soboro) sistemą. Rusija galėjo tapti stipria valstybe, tik kai absoliučią valdžią turintis valdovas be tarpininkų girdės rusų tautos soboro pareikštą nuomonę⁶⁶.

Nors biurokratija buvo didelė kliūtis, tikėtasi laikui bėgant ją įveikti. Visai kitokia situacija buvo su kitataučiais, tarp kurių pagrindiniai Šiaurės vakarų radikalių monarchistų priešai buvo lenkai ir žydai. Šiame straipsnyje nesigilinsime į *Морская волна* skleistą antisemitizmą – tam reiktų atskiros analizės. Tačiau ir kitų kitataučių atžvilgiu laikraščio

⁶³ *Морская волна*, О Государственной думе, *Морская волна*, 2, 1907 04 07.

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Leidinio ir „Rusų tautos sąjungos“ deklaruotas ideologinis siaurumas iš esmės atmetė bet kokio dialogo galimybę su kitais miesto ir krašto gyventojais: *[Мы] ставим священной нашей задачей, по завету прадедов – собирателей Руси в один стройный мощный организм, служить Вере Православной, Царю Самодержцу Всероссийскому и Великому Народу Русскому, унижаемому и всячески оскорбляемому инородцами и иноверцами окраин. Мы, русские люди, хозяева Великой Страны, должны были бы занимать на наших окраинах, как это подобает, первенствующее место, на самом же деле мы находимся в роли угнетенных. Такому уродливому явлению должен быть положен конец!* (Вильна, 31 марта 1907 года, *Морская волна*, 1, 1907 03 31).

⁶⁶ Вильна, 20 апреля 1907 года, ten pat, 4, 1907 04 20.

pozicija buvo ypač radikali: jei pastarieji neatsisakys savo tautinio separatizmo ambicijų ir netaps lojaliais rusais, siūlyta juos naikinti⁶⁷.

Vilniaus radikalių monarchistų pasaulėžiūra taip pat atsiskleidė jų požiūryje į imperatorių, kuriam jie nuolat siūsdavo savo lojalumo pareiškimo telegramas bei rengė deputacijas. Kitaip nei „žemiškesnių“ tikslų turėjusios sentikių bei nuosaikiųjų dešiniųjų deputacijos (pirmieji vyko pareikšti padėkos už suteiktą religijos laisvę, o antrieji prašė pakeisti rinkimų sistemą), radikaliems dešiniams tai pirmiausia buvo religinė piligrimystė, susitikimas su Dievu pateptuoju ir jo šeima. Bet kokių kliūčių įveikai reikėjo gauti „visagali“ imperatoriaus Nikolajaus II palaiminimą. Tikėjimas valdovo neklaidingumu, jo dieviškuoju pradū persmelkė visą jų ideologiją ir veiklą.

Vieną ryškiausių to pavyzdžių randame 1907 m. balandžio 11 d. įvykusio „Rusų tautos sąjungos“ Vilniaus gubernijos skyriaus delegatų kelionės pas imperatorių aprašyme. Be vilniečių (stačiatikių religinių prekių parduotuvės savininko Nikolajaus Martyncevo, miestiečio D. Verbickio ir mieste stovėjusio 108-ojo Saratovo pulko šventiko Vladimiro Kutuzovo), pas Nikolajų II taip pat vyko Kauno gubernijos dvarininkas, Panevėžio „Rusų tautos sąjungos“ skyriaus įkūrėjas G. Gnatovskis bei baltarusiškų gubernijų deleguoti: garbės pilietis Biriukovas ir valstiečiai A. Princevas, F. Baranas ir V. Surmačius.

Be trumpų aprašymų spaudoje, pagrindinis informacijos apie šią kelionę šaltinis yra V. Kutuzovo parašyta subjektyvi, tačiau tuo pat metu detali šios kelionės apybraiža, kurioje ypač gerai atsiskleidė savotiškas Vilniaus monarchistų pasaulio supratimas, požiūris į priešus, save, jų siekius ir tikslus, santykį su monarchu, rusų tauta ir religija⁶⁸.

V. Kutuzovas teigė, kad Vilniaus radikalių monarchistų deputacija vyko įspėti carą apie jam ir imperijai gresiantį pavojų. Atsivežtas ir Nikolajui II perskaitytas „prašymo“ (*челобитная*) raštas skelbė:

Tavo valstybei, o mūsų brangiai tėvynei, valdove, gresia pavojus! Melu, papirkinėjimu ir visokia neteisybe susėdę Taurijos rūmuose [Valstybinės dūmos susirinkimo vieta – V. P.],

⁶⁷ *Нужно поставить дело так, чтобы каждый покорный инородец почтил за собою честь, счастье и выгоду сделаться не только верным русским подданным, но и русским патриотом, в противном случае инородческий вопрос будет вечной болячкой на русском организме.*

Надо, наконец, понять, что с Государственной точки зрения выгоднее даже устроить для всех бунтующих иноплеменников какую-нибудь „Варфоломеевскую ночь“, чем расходовать для усмирения их русскую кровь, в которой давно уже можно было бы утопить всех инородцев, взятых вместе (Вильна, 24 декабря 1909 г., ten pat, 47, 1909 12 24).

⁶⁸ В. К у т у з о в, *Мой сон сбывся, или четыре часа в гостях у Государя Императора*, Гродна, 1907. Jo aktyvi veikla rūpinantis Vilniaus garnizono karių lojalumu valdžiai, antirevoliucinių ir patriotinių brošiūrų leidimas, pamokslai ir kalbos paskatino revoliucionierius kelis kartus pasikėsinti į V. Kutuzovo gyvybę. Tik dėl karinės vadovybės paskirtos apsaugos jam pavyko išvengti mirties (Письмо командира 108-го пех. Саратовского полка протопресвитеру военного и морского духовенства с представлением к награде полкового священника–издателя черносотенных брошюр, 17 июня 1906 г., *Царизм в борьбе с революцией 1905–1907 г. Сборник документов*, ред. А. К. Дрезен, Москва, 1936, с. 227–228).

sosto ir Rusijos vientisumo priešai tiek Pirmoje dūmoje, tiek ir dabar siekia liaudies sukilimo keliu paimti valdžią.

Tik valdovo įsakymu padarius Valstybės dūmą ne įstatymus leidžiančia, bet patariamąja institucija bus sustabdytas valstybės byrėjimas. Tuo pat metu carui priminta, kad, kaip rodė Lenkijos karalystės istorija, žydai išliko „mirtinu valstybės nuodu“, todėl delegatai maldavo, kad caras jokių būdu nesuteiktų jiems lygių teisių, nes kitaip rusų tauta pražus⁶⁹. Tačiau Nikolajaus II atsakymas į atvežtus įspėjimus buvo toks pat abstraktus, kaip ir pasakytas sentikių delegatams 1906 m. vasarį: „Dėkoju jums už pareikštus jausmus, padėkokite ir jus atsiuntusiems bei perduokite visiems, kad aš neužmiršiu ir neapleisiu savo tautos, tikėkite ir pasikliaukite manimi. Greitai suirutė pasibaigs, ateis šviesus laikas ir Rusijoje vėl tekės taikus ir ramus gyvenimas.“⁷⁰

Tiek iš *Морская волна* aštrių straipsnių, tiek iš V. Kutuzovo kelionės pas imperatorių aprašymo galima suprasti, kad radikalaus rusų monarchizmo pasaulėžiūros centre buvo susipynęs religinis konservatizmas, bendruomeninis tradicionalizmas ir rusiškasis nacionalizmas. Šios savybės ypač išryškėjo kitų tautų dominuojamuose imperiniuose pakraščiuose. Pokyčių ir ateities baimė vertė dalį rusų visuomenės atsisukti toli į praeitį, ją mitologizuoti ir priešintis visiems kitataučių, kitatikių ar politinių oponentų pasikėsinimams į jų įsivaizduoto idealaus Rusijos pasaulio modelį. Tačiau nesulaukiant trokštos imperatoriaus pagalbos ir silpstant radikalaus monarchizmo judėjimui, kuris oficialiai pasibaigus revoliucijai 1907 m. iš esmės nebeturėjo didesnės paramos iš imperinės valdžios struktūrų, o kai kuriais atvejais net pradėjo trukdyti imperijos stabilumo palaikymui, radikaliems monarchistams teko ieškoti „žemiškesnių“ savo pasaulėžiūros pritaikymo sferų. Pagrindine jų tapo bandymas įsitvirtinti ekonominiame miesto gyvenime.

Vilniaus radikalių monarchistų ekonominė veikla

Tiek pirmieji Vilniaus „Rusų tautos sąjungos“ skyriai, tiek ir iš jų išaugę kiti radikalių monarchistų būreliai didelę reikšmę teikė ekonominei veiklai. Pirmiausia siekta konkuruoti su miesto žydų ir lenkų verslininkais bei prekybininkais. Kitas tikslas buvo kuo daugiau rusų bendruomenės pritraukti į savo ideologinę erdvę, ir tam turėjo labiausiai praversti monarchistų steigtos darbo artelės. Skelbimai, kviečiantys dirbti „Rusų tautos sąjungos“ įsteigtose akmenskaldžių, stalių ir medžio apdirbėjų artelėse, pasirodė dar 1907 m. balandį⁷¹. Tų pačių metų birželį Vilniaus gubernijos skyrius svarstė tikriausiai iš

⁶⁹ В. Кутузов, *min. veik.*, p. 20–21.

⁷⁰ Ten pat, p. 22.

⁷¹ При виленском центральном отделе Союза русского народа, *Морская волна*, 3, 1907 04 14.

partijos centro atsiųstą, bet vietos sąlygoms pritaikytą vartotojų kooperatyvo parduotuvės atidarymo projektą. Tikėtasi, kad parduotuvė suteiks galimybę iš apylinkių atvykstantiems valstiečiams pirkti prekes už mažesnę kainą nei pas kitataučius⁷².

Greta darbo artelių, 1907 m. rugsėjo 30 d. vilniečiai atidarė savotišką „monarchistų centrą“ – arbatinę ir skaityklą⁷³. Vienas jos iniciatorių protojerėjus J. Golubevas pasakojo, kad arbatinėje kiekvienas Vilniaus gyventojas ar čia atvykęs rusas galėjo praleisti laisvalaikį, už nedidelį mokestį jis galėjo gauti ne tik arbatos, bet ir paprastų užkandžių, paskaityti dešinėsios pakraipos leidinių. Atitinkamą nuotaiką kūrė ir arbatinės aplinka: jos sienos buvo papuoštos imperatoriškos šeimos portretais. Atvykę iš toliau savo arklius galėjo palikti arklidėse, pasidėti daiktus daržinėje, o visa įstaigos teritorija buvo aptverta aukšta tvora. Steigėjų sumanymu, arbatinėje turėjo vykti paskaitos, vakarai ir kt.⁷⁴ Tikriausiai tokie renginiai vyko, tačiau informacijos apie juos, deja, nepavyko surasti.

Kaip minėta, 1908 m. vasario 10–18 d. Peterburge įvyko penktasis visuotinis „Rusų tautos sąjungos“ suvažiavimas. Be pagrindinių diskusijų apie santykius su kitomis monarchistinėmis organizacijomis, taip pat daug dėmesio skirta „Rusų tautos sąjungos“ skyrių ekonominės ir prekybinės veiklos plėtrai provincijose. Kad tai paskatintų, net buvo pakeistas partijos statutai, nes iki to meto jame nebuvo apibrėžta skyrių ekonominė veikla, taupomųjų kasų steigimas ir pan.⁷⁵

Po šio suvažiavimo jau 1908 m. birželį Vilniaus gubernijos skyriaus iniciatyva įkurta Rusų prekybos ir amatų draugija (*Русское торгово-промышленное товарищество*). Jos tikslu skelbtas vietinių rusų (pirmiausia organizacijos narių) ekonominio lygio gerinimas. Draugija išsikėlė kelis tikslus: a) sudaryti sutartis ir įsipareigojimus užsakymams ir tiekimui su trečiaisiais asmenimis; b) steigti įmones ir įsigyti arba nuomotis sandėlius bendrojo vartojimo ir namų reikmėms skirtų produktų gaminimui, saugojimui ir pardavimui; c) įsigyti nekilnojamojo turto ir kt. Jai vadovavo trejų metų laikotarpiui renkama septynių žmonių valdyba. Kaip draugijos steigėjai pasirašė: J. Choroškevičius, M. Andrejevas (manyta, kad čia turėtų būti Osipas Andrejevas), E. Marcinovskis, V. Kondratjevas, N. Blagoveščenskis, N. Kruponis, Vasilijus Chrenovas⁷⁶ ir A. Vasiutovičius^{77,78}.

⁷² Проект устава потребит. лавки при отделах Союза Русс. Народа, ten pat, 10, 1907 06 23.

⁷³ Nurodytas arbatinės adresas: *Лосева дача, дом Софии Викентьевны Цитович*.

⁷⁴ Очевидец, Торжество освящения чайной и читальни Виленского Губернского Отдела Союза Русского Народа, *Морская волна*, 20, 1907 10 08.

⁷⁵ О. Е л и а ш е в и ч-Ж а н д р, Доклад о V Всероссийском Съезде Союза Русского Народа, ten pat, 32, 1908 04 12.

⁷⁶ Miesto blaivybės komiteto narys ir arbatinės savininkas.

⁷⁷ Galbūt čia minimas Jefimas Vasiutovičius, Polesės geležinkelių valdybos raštininko padėjėjas.

⁷⁸ Местная хроника, *Виленский вестник*, 1504, 1908 06 14.

Tikriausiai su monarchizmui simpatizuojančių karininkų pagalba 1908 m. gubernijos skyrius gavo gana didelius užsakymus siūti apatinį trikotažą vietinio garnizono kariams: 40 tūkst. marškinių, trumpikių ir atutų, 22 tūkst. lovų užtiesalų ir kt. Žinoma, skyriaus nariai užsiėmė tik darbo organizavimu, taip, kaip jie aiškino, leisdami užsidirbti vargingiausiems krašto gyventojams, kad jie „išsivadotų nuo žydų kabalos“. Šalia siuvimo veikė ir amatininkų artelės. Tvirtinta, kad norinčių jose dirbti netrūko, o valstybinės įstaigos vis daugiau suteikdavo remonto ar statybos užsakymų rusams, o ne kitataučiams, nors kiek tikri buvo šie tvirtinimai – neaišku. Monarchistai taip pat gyrėsi, kad jų pastangomis O. Andrejevas tapo Vilniaus zemskinio pašto skyriaus viršininku⁷⁹.

Tuo pačiu pramintu taku ėjo ir kiti radikalių monarchistų skyriai, nes karinės intendantūros skelbimų, kviečiančių atlikti didžiulius užsakymus, vietinėje rusakalbėje spaudoje netrūko. Sunku pasakyti, kiek sėkmingas buvo šis monarchistų verslas, bet aišku, kad dėl menko jų skaičiaus bei žemos samdomų darbininkų kvalifikacijos šios patriotinės akcijos kartais tapdavo viešos pajuokos objektu. Pavyzdžiui, 1913 m. „Arkangelo Mykolo“ skyrius apsiėmė įvykdyti Vilniaus karinės intendantūros užsakymą pasiūti 15 tūkst. sportinių marškinėlių. Tačiau iš intendantūros komisijai pateiktų 125 pasiūtų marškinėlių ji netinkamai pripažino 120. Pagrindiniu trūkumu įvardyta tai, kad marškinėliai visiškai neatitiko pateiktų reikalavimų. Kai *Виленский вестник* redaktorius V. Teplovas pabandė išsiaiškinti, kodėl taip atsitiko, „Arkangelo Mykolo“ skyriuje jam buvo paaiškinta, kad kai intendantūra už vienų marškinėlių pasiuvimą mokėjo 11, skyrius siuvėjui tegalėjo sumokėti 5 kapeikas, o už tokį užmokestį apsiėmė dirbti tik menkai mokantys siūti. Taip pat nepavyko organizuoti darbo: kiekvienas siuvėjas ar siuvėja marškinėlius siuvo kaip mokėjo, nes jiems nebuvo perduoti užsakovo reikalavimai. Anot V. Teplovo, tai buvo apgailėtinas reiškinys: kai po daugybės pastangų Vilniaus rusams atsirado proga bent truputį išsilaisvinti iš kitataučių ekonominės priespaudos, jie savo nesugebėjimu dirbti patys palaikė šią savo padėtį⁸⁰. Vilniaus lenkų ir opozicinė rusų spauda netrūko pasijuokti iš šios monarchistų nesėkmės, jų produktus vadindami „patriotiniais marškinėliais“, o Vilniaus garnizoną – „basa ir apdriskusia kariuomene“, kas, žinoma, skaudino „valstybininkus“⁸¹.

Šie keli Vilniaus radikalių dešiniųjų veiklos fragmentai parodo pagrindinį jų įnašą į miesto gyvenimą. Tikriausiai buvo ir sėkmingų ekonominių projektų, tačiau apie juos žinių nerasta. Neaiškus ir „Rusų tautos sąjungos“ įkurtos arbatinės likimas, kiek ilgai ji veikė, ar buvo lankoma, kokie renginiai joje vyko. Išsilavinę miesto dešinieji (mokytojai,

⁷⁹ Краткий обзор деятельности Виленского Губернского Отдела Русского Народа за 1908 год, *Морская волна*, 45, 1909 03 09.

⁸⁰ В. В. Т. [В. Т е п л о в], По поводу одного заказа рубах, ten pat, 2898, 1913 02 12.

⁸¹ Вильна, 15 февраля, ten pat, 2901, 1913 02 15.

valdininkai, verslininkai) daugiausia lankydavosi „Rusų visuomenės susirinkimo“ namuose. Tačiau tarp radikalių monarchistų buvo nemažai žemesnio socialinio sluoksnio žmonių, kurie vargu ar galėjo lankytis elito susirinkimų vietose.

Apibendrinamosios pastabos

Trumpai pažvelgus į kelias Vilniuje veikusias radikalių monarchistų politines organizacijas ir jų veiklą nuo 1906 iki 1914 m. matyti, kad šios politinės ideologijos atstovai reprezentavo gana negausią, tačiau tikriausiai aktyviausią dešinėsios politinės pakraipos visuomenės dalį. Manytina, kad platesniuose Vilniaus visuomenės sluoksniuose radikalaus monarchizmo ideologija neturėjo daug pasekėjų, nors tikriausiai ji buvo gana patraukli nemažai daliai čia dirbusių imperinių civilių ir karinių valdininkų.

Svarbiausi šios ideologijos atstovai ir propaguotojai buvo Stačiatikių bažnyčios tarnautojai. Aukštųjų hierarchų (arkivyskupų Nikandro (Molčanovo), 1904–1910 m., ir Agafangelo (Preobraženskio), 1910–1913 m.,) aktyvus dalyvavimas „Rusų tautos sąjungos“ guberninio skyriaus veikloje darė įtaką žemesnei dvasininkijai, kuri, ypač provincijoje, dažnai buvo vienintelė inteligentijos atstovė, tiesiogiai bendravusi su savo religine bendruomene. Šis politizuotos dvasininkijos vaidmuo pastebimas ir Vilniuje, kur pagrindiniai aktyviojo laikotarpio (1906–1912) radikalaus monarchizmo veikėjai buvo protojerėjus J. Golubevas, Lietuvos dvasinės seminarijos rektorius archimandritas Joanas ir kiti. Teigtume, kad tik jų pastangomis radikalaus monarchizmo politinė srovė atsirado ir išsilaikė per visą analizuojamą laikotarpį.

Tuo pat metu jie sudarė grandį, jungusią miesto žemesnius socialinius sluoksnius su elitu. Pastarieji, nors ir nebuvo tiesiogiai susiję su radikaliu monarchistiniu judėjimu, netiesiogiai su juo susidūrė visuomeninėse, kultūrinėse ir religinėse organizacijose, pavyzdžiui, „Šv. Dvasios stačiatikių brolijoje“, kurios nariai buvo ir radikalus monarchistas G. Zamyslovskis, ir kai kurie imperinio elito atstovai (pavyzdžiui, generalgubernatorius K. Kršivickis, gubernatorių D. Liubimovo ir P. Veriovkino žmonos, gubernatoriaus pavaduotojas Aleksandras Podjakonovas ir kiti). Taip pat jie kartu dalyvaudavo religinėse apeigose, šventėse, valstybinėse ar vietinės valdžios organizuojamuose renginiuose. Konservatyvi religinė ir imperinė valstybininkiška ideologija atitiko daugumos valdininkų pasaulėžiūrą, tačiau galiojusi socialinė hierarchija ir draudimai valdininkams dalyvauti politikoje neleido atsirasti glaudesniai tarpusavio ryšiai.

Žvelgiant iš socialinės sudėties perspektyvos, matyti, kad miesto radikalaus monarchizmo srovę daugiausia sudarė vidurinio ir žemesnio sluoksnio atstovai: stačiatikių dvasininkai, valstybinių ir privačių mokyklų mokytojai, smulkūs tarnautojai, verslininkai, atsargos karininkai, geležinkelių darbininkai ir pan. Deja, nepavyko nustatyti bent apytikrio mieste

veikusią politinių partijų skyrių narių skaičiaus. Tačiau įvairiuose skyriuose ir organizacijose skirtingais laikotarpiais besikartojančios pavardės leistų manyti, jog tikrųjų aktyvistų buvo nedaug. Taip pat pažymėtinas gana ženklus moterų vaidmuo. Tokios aktyvistės kaip, pavyzdžiui, O. Jeliaševič-Žandr ar A. Korobovič, atstovavo savo skyriams ne tik partijų suvažiavimuose, bet ir juos steigė. Tai būtų galima įvardyti kaip savotiško egalitarizmo išraišką.

Net ir nedidelė radikalių monarchistų grupelė sugebėjo įnešti gana ženklų indėlį į miesto gyvenimą. Ypač tai matyti socialinėje-ekonominėje jų veikloje: organizuojant amatininkų arteles, vykdant Vilniaus garnizono karinės intendantūros užsakymus, steigiant prekybos bendroves, renkant aukas ir pan. Kiek sėkmingos buvo šios iniciatyvos – neaišku, tačiau bent vykdant intendantūros užsakymus tokia veikla turėjo paliesti nemažą būrį vargingesnių miesto rusakalbių gyventojų, suteikti jiems galimybių užsidirbti.

Deja, išlikusi skurdi informacija leido tik fragmentiškai pažvelgti į pagrindines Vilniuje veikusias politines radikalių monarchistų organizacijas. Tikėtina, kad kompleksiskai tiriant identifikuotus asmenis bei kitas visuomenines ir religines organizacijas būtų galima giliau ir plačiau pažvelgti ne tik į radikalias, bet ir apskritai dešiniosios ideologinės srovės istoriją tiek Vilniaus mieste, tiek lietuviškose Šiaurės vakarų krašto gubernijose.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Виленский вестник (1905–1914).
Морская волна (1907–1913).
Украины России (1907–1912).
Русский избиратель (1912).

LÖWE, Heinz-Dietrich. Political Symbols and Rituals of the Russian Radical Right, 1900–1914. *The Slavonic and East European Review*, Vol. 76, No. 3, 1998, p. 441–466.

PETRONIS, Vytautas. Nuosaikiosios dešiniosios rusų visuomeninės ir politinės organizacijos Vilniuje (1905–1915). *Lietuvos istorijos metraštis*. 2019/2, 2019, p. 5–26.

PETRONIS, Vytautas. Right–Wing Russian Organisations in the City of Vil’na and the Northwestern Provinces, 1905–1915. In: *Dilemmas of Nationalization in Russia’s Western Borderlands, 1905–1915*. Ed. D. Staliūnas and Y. Aoshima. Budapest: CEU Press, 2020 [spaudoje].

VALLIERE, Paul R. The Idea of a Council in Russian Orthodoxy in 1905. In: *Russian Orthodoxy under the Old Regime*. Ed. R. L. Nichols, T. G. Stavrou. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1978, p. 183–201.

SHEVZOV, Vera. *Russian Orthodoxy on the Eve of Revolution*. Oxford: Oxford University Press, 2004.

[АНДРЕЕВ, Осип М.]. *Труды. Съезд старообрядцев всего Северо–Западного, Привислянского и Прибалтийского краев и других городов Российской Империи, состоявшемся в гор. Вильне 25–27 Января 1906 года*. Вильна: Типография Штаба Виленского Военного Округа, 1906.

БОНДАРЕНКО, Константин; ЛАВРИНОВИЧ, Дмитрий. *Русские и белорусские монархисты в начале XX века: монография*. Могилев: Могилёвский государственный университет им. А. А. Кулешова, 2003.

БОНДАРЕНКО, Константин. *Правые партии и их организации в Беларуси (1905–1917 гг.)*. Могилев: Могилёвский государственный университет им. А. А. Кулешова, 2010.

ИВАКИН, Григорий А. *Правомонархизм и его политические оппоненты: межпартийная борьба в России в 1905–1917 гг.* Москва: Этносоциум, 2014.

КИРЬЯНОВ, Юрий. *Правые партии в России. 1911–1917 гг.* Москва: РОССПЭН, 2001. *Книга русской скорби*. Т. 1–14. С. Петербург: Издание Русского Народного Союза имени Михаила Архангела, 1908–1914.

КУТУЗОВ, Владимир. *Мой сон сбылся, или четыре часа в гостях у Государя Императора*. Гродна: Губернская типография, 1907.

Материалы к истории контр-революции. Т. 1, С.–Петербург: Типография товарищества 'Общественная польза', 1908.

ОМЕЛЬЯНЧУК, Игорь В. *Черносотенное движение на территории Украины (1904–1914 гг.)*. Киев: НИУРО, 2000.

Первая революция в России: взгляд через столетия. Ред. С. В. Тютюкин. Москва: Памятники исторической мысли, 2005.

ПОТАШЕНКО, Григорий, МОРОЗОВА Надежда. *Староверы Литвы: история, культура, искусство*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011.

РАУПАХ, Роман фон. *Facies Hippocratica (Лик умирающего): воспоминания члена Чрезвычайной Следственной Комиссии 1917 года*. Санкт-Петербург: Международная Ассоциация 'Русская культура', Алетейя, 2007.

СТЕПАНОВ, Анатолий. *Черная сотня*. Москва: Эксмо, Яуза, 2005.

СТЕПАНОВ, Анатолий. Тихменев Николай Петрович. In: *Черная сотня. Историческая энциклопедия 1900–1917*. Ред. А. Степанов, А. Иванов, О. Платонов. Москва: Институт русской цивилизации, 2008, с. 542–543.

Устав общества под названием 'Союз русского народа'. Санкт-Петербург: Отечественная типография, 1906.

ФУЛЛЕР, Уильям. *Внутренний враг: шпиономания и закат императорской России*. Москва: Новое литературное обозрение, 2009.

Царизм в борьбе с революцией 1905–1907 г. Сборник документов. Ред. А. К. Дрезен. Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1936.

Черная сотня. Историческая энциклопедия 1900–1917. Сост. А. Степанов, А. Иванов. Москва: Институт русской цивилизации, 2008.

RADICAL RUSSIAN MONARCHIST ORGANISATIONS AND THEIR ACTIVITIES IN VILNIUS IN 1906–1914

Summary

VYTAUTAS PETRONIS

The article analyses the branches of imperial radical political parties that operated in Vilnius between 1906 and 1914, their history, members, ideology and activities. The research is divided into two periods of activity, 1906 to 1912, and 1912 to 1914. The first period saw the formation of branches of political parties, their political activities, and differentiation; whereas in the second period, after the 1912 elections to the Fourth Duma, radical monarchists withdrew from the political arena, and focused mostly on social, economic and religious spheres of urban life.

The nucleus of the political movement was formed by the Orthodox clergy, teachers in public and private schools, junior civil servants, reservists, and railway workers. An important role when establishing branches of radical monarchist movements was played by certain members of the Old Believer community.

With no support in the city, which was dominated by a foreign-born infidel population, they tried to penetrate the local Russian community and promote the old, monarchist, traditionalist and patriarchal dogmas declared in the ideologeme they advocated: ‘Orthodoxy, Autocracy, Nationalism’. When participating in the political struggle for a place in local dumas, radical monarchists in Vilnius not only distanced themselves from their more liberal counterparts, the nationalists, but also became involved in internal conflicts. The end of the 1905 revolution, the turn towards more secular Russian nationalism by Prime Minister Pyotr Stolypin, and disagreements between local monarchists, resulted in the torpidity of monarchism on the eve of the First World War.

Gauta 2020 m. rugpjūčio mėn.

Priimta 2020 m. spalio mėn.

Vytautas Petronis – Lietuvos istorijos instituto XIX a. skyriaus darbuotojas.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius LT-01108.

El. paštas: vytautas.petronis@istorija.lt